

NEŽINOMI SENIEJI LIETUVIŲ RAŠTAI IR RAŠYTOJAI*

Biržiška Vaclovas

I

Literatūros istorikas iš visos didžiulės masės raštų ir rašytojų atrenka tik tai ir tuos, kurie ne vien kalba, bet ir forma ir turiniu turėjo įtakos atitinkamos literatūros raidai. Dėl to žymi dalis kiekviena kalba rašiusių ir savo raštus spausdinusių rašytojų pasilieka už literatūros istorijos ribų net ir tais¹ atvejais, kai jie plačiai skaitomi ir skaitytojų mėgiami. Bet bibliografas tokios atrankos nedaro. Jam kiekvienas raštas ir kiekvienas rašytojas yra vienodai brangus ir svarbus, ir ypatingai jam brangūs yra mažiausiai žinomi ir vertinami raštai – plataus vardo ir garso rašytojai yra paprastai tiek ištirti ir išnagrinėti, kad nelengva ką nors naujo apie juos paskelbti. Bibliografas kruopščiai renka visą rašytinę medžiagą, nežiūrėdamas jos svarbumo ar rimtumo ir pateikia ją literatūros istorikui perkošti, atrinkti. Bet ir tai, kas pasilieka literatūros istorijos nenagrinėjama, nėra bevertė makulatūra, ypač praeities laikams, kada ir raštingumas taip silpnai buvo² paplitęs. Kiekvienas be išimties bibliografo surastas raštas ar spaudinys yra tam tikras kultūros faktas, tam tikros tautos raidos liudininkas ir akstinas, kurio nežinant ir pati savo tautos istorija pasidaro blanki, neaiški, dažnai visai neteisingai nušviečiama. Šių faktų reikšmei suprasti nėra būtina, kad jie pasižymėtų kokiais ypatingais literatūriniais savumais³, nes tai, kad tam tikru metu spaudoje raštu ar žodžiu buvo kas nors parašyta ar paskelbta, daug mums pasako apie tai, kokios tuo laiku linkmės vyravo dvasinės kultūros srityje. Plikos žinios apie tų raštų paplitimą⁴ skaitytojų tarpe leidžia mums apibūdinti atitinkamos visuomenės ar atskiro jos sluoksnio kultūros lygį. Bet normaliai visi tie smulkesni faktai pasilieka žinomi tik siauram tyrinėtojų ratui – platesnioji skaitančioji visuomenė su praeities literatūriniais faktais susipažįsta tik iš literatūros istorijos vadovėlių ar iš monografijų apie paskirus rašytojus, kur apie daugumą rašiusių nesakoma nieko; tuo tarpu bibliografų darbai įprastai nesidomi ne tik šiaip visuomenė, bet neretai ir literatūros⁵ tyrinėtojais.

* Rankraštis saugomas LNB RKRS, F47-2401, l. 1–40.

1 Mašinėraštyje buvo „tokiais“, pataisyta V. Biržiškos ranka, toliau visi redakciniai taip pat jo taisymai.

2 Žodis įrašytas ranka.

3 Buvo „privalumais“, pataisyta ranka.

4 Buvo „prasiplatinimą“, pataisyta ranka.

5 Buvo „kitų sričių“, pataisyta ranka.

Kiekvienai literatūrai būdingas tam tikras literatūros istorijos nutolimas nuo bibliografijos, nuo atskirų dvasinės kultūros faktų. Lietuvių literatūroje tas reiškiny⁶ turėjo ir savo ypatingas priežastis, dėl kurių ilgai istoriko tyrėjo susidomėjimo orbiton nepatekdavo kartais ir labai ryškūs, neabejotinos literatūrinės vertės faktai, nes daugelis mūsų raštų ir rašytojų ir iš viso nebuvo žinomi nei bibliografams, nei literatūros istorikams. Lietuviškoji bibliografija pradėjo rinkti žinias apie mūsų raštus tik XVIII a. pabaigoje, kada daug kas jau buvo dingę ir išnykę, ir per pusantro šimto savo darbo metų nesugebėjo surinkti gal ir pusės tų raštų ir spaudinių, kurie seniau buvo parašyti ar išleisti. Visu šimtmečių vėliau už lietuvių bibliografiją atsiradusi lietuvių literatūros istorija ir ligi šiol dar negali imtis tyrinėti daugelio bibliografų minimų rašytojų vien tik dėl to, kad dažnai jie žinomi tik iš savo pavadinimų ar tik iš autorių vardų, o patys raštai ar jau yra galutinai dingę, ar dar iki šiol pelėja kokioj nežinomoj pastogėj ir laukia, kada gaisras ar kita kokia nelaimė juos sunaikins. Dėl tų priežasčių ypač senesnioji mūsų literatūra atrodė daug menkesnė negu yra iš tikrųjų. Bent iš puspenkto šimto rašytojų, rašiusių lietuviškai prieš spaudos uždraudimą ir bent iš savo vardų dabar mums žinomų, tik palyginti mažą dalį mini senoji mūsų literatūros istorija. Tik per paskutinių porą dešimčių metų bendromis senų, jaunesnių ir jaunų tyrinėtojų pajėgomis pradėjus ieškoti senesnių lietuviškų raštų ar bent žinių apie juos ir jų rašėjus⁷, tos tirstos miglos, kurios iki šiolei dengė mūsų senąją literatūrą, iš lengvo pradeda skleistis. Deja, daug kas jau dingo, nepalikę pėdsako, kitų raštų jau nebeatstatysime, bet, visgi, senų bažnyčių ir klebonijų pastogės, senų dvarų ar ūkininkų paliepės⁸ neabejotinai dar slepia ne vieną mums malonią šioje srityje staigmeną. Bet jau ir dabar yra galima plačiau pasižiūrėti į mūsų literatūros praeitį, galima iškelti viešumon ne vieną raštą ir rašytoją, kurio neseniai nė vardo nebežinojome.

II

Visi naujausi radiniai⁹ neišplėtė mūsų literatūros atgal – ir dabar, kaip ir anksčiau, savo literatūros pradžiai nustatome 1544–1545 m., t. y. kaip tik šiais metais minime keturis šimtus metų nuo jos pradžios. Senesnių lietuviškų tekstų nežinome visai, išskyrus poterius, kurie matyt savo pirminėje formoje buvo

6 Du žodžiai įrašyti ranka.

7 A) Dab. rašytojus.

8 B) Dab. palėpės.

9 Buvo „suradiniai“, pataisyta ranka.

išlikę iki ano didžiojo karo. Bent sena žegnojimosi formulė rodo į tai, kad tais žodžiais buvo išversta jau XIV a. pabaigoje, krikštijant Lietuvą ir išversta ne kunigo, bet pasauliečio – Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus vien tik lietuvių kalboje tebuvo: lotyniškas originalas čia Dievo visiškai nemini (*in nomine Patris et Filii*)¹⁰, visi kiti vertimai žodiškai seka lotynišką originalą, tik lietuviškas vertimas drįso nutolti. To nebūtų padaręs joks kunigas, bet tik pasaulietis, be to, tik taip realiai žiūrįs į religiją, kaip Vytautas: matyt, jis buvo tikras, kad kultūringi lietuviai neprisiims mechaniškai jiems teikiamo mokslo, supras jį taip, kaip jiems sakoma, bet ne aiškinama, ir jei jiems nepridėti Dievo, tai besižegnodami turės galvoje¹¹ savo fizinį tėvą ir sūnų. Greičiausiai ir visi poteriai tuo pat metu atsirado. Tačiau ir ligi šiol nesama jokių tikresnių įrodymų, kad kas nors kita, reikalinga religinėms apeigoms, būtų ligi XVI a. lietuviškai išversto. Nors A. Dambrauskas ir griežtai teigęs, kad turėję būti kokie nors Evangelijų lietuviški vertimai dar prieš Daukšą, bet jokių įrodymų tam nei jis nepateikė, nei kitų nesurasta. Atvirksčiai, turint galvoje, kad XIV–XV a. pradžioj Lietuvos krikštas buvęs vien politinis, ne tikybos aktas¹², kad beveik per du šimtus metų Lietuvoje žymiausia dalis kunigų buvo lenkų tautos ir lietuviškai nemokėjo, galiausiai¹³, kad provincijoje, parapijose kunigai negyveno, pasitenkindami vien rinkimu pajamų iš savo beneficijų, galima manyti, kad ligi XVI a. antros pusės Didžiosios Lietuvos katalikams ir ligi pirmos pusės protestantams jokia tikybinė literatūra lietuvių kalba nebuvo gaminama.

Pirmą kartą su neabejotina lietuvių tikybine kūryba susiduriame XVI a. keturiasdešimtuose metuose, kada lietuvių viešojo darbo arenoje pasirodė Abromas¹⁴ Kulvietis su Stanislovu Svetkum Rapolioniu ir būriu jų sekėjų.

Ligi 1922 m., kada prof. J. Gerullis surado ir paskelbė 1566 ir 1570 m. Mažvydo giesmynus, Abromas Kulvietis nebuvo žinomas nei vienu – konkrečiu lietuvišku literatūriniu savo darbu, nors dar jo prietelius Hopius, rašydamas apie jį vos porai metų nuo jo mirties suėjęs, aiškiai buvo paminėjęs Kulviečio lietuviškai išverstas psalmes. Mažvydo 1570 m. giesmyne išspausdinta viena giesmė – *Malonus dėkavojimas Ponui Dievui* – kurios autorium yra pažymėtas Kulvietis, giesmyne Kulviškiu pavadintas. Bet atrodo, kad tame pačiame Mažvydo giesmyne tarp daugelio bevardžių giesmių galima būtų ir daugiau

10 A) Lot. k. Vardan Tėvo ir Sūnaus.

11 Du žodžiai įrašyti ranka.

12 Žodis įrašytas ranka.

13 Žodis įrašytas ranka.

14 B) Abraomas.

Kulviečio giesmių surasti. Išleistas jau Mažvydui mirus giesmynas neatrodo vienalytis ir vieno redaktorius sudarytas. Neabejotinai pirmąją dalį, 94 puslapių 1566 m. giesmyną, visą spaudai paruošė pats Mažvydas ir išleido jo pusbroliis Vilentas. Bet antroji dalis, 550 puslapių 1570 m. giesmynas, sudaro kiek kitokį įspūdį. Pirmieji 210 pusl. (iki *Psalmių ant vakaro*) yra visiškai taip pat sutvarkyti, kaip ir pirmoji dalis, ir jie turbūt paties Mažvydo ir suredaguoti. Užtat likusi dalis sutvarkyta visiškai kitu principu – įvairios rūšies giesmės sutvarkytos tam tikromis grupėmis, ir tą sugrupavimą ir Mažvydo darbo papildymą greičiausiai atliko giesmyno leidėjas, tas pats Vilentas. Čia pradžioje eina keturiolikos giesmių grupė, pavadinta *Psalmai ant vakaro*, paskui viena giesmė *Ant Velykų*, nors velykinės giesmės jau anksčiau buvo Mažvydo įdėtos, *Perszegnohima Giesme Kyrtophoro*, *Redas Mischparu*, *Redas Jutrinas*¹⁵, grupė dvidešimties psalmių, pavadintų *Psalmai ant Rita meta* (pradžioje 1–13 psalmės¹⁶, paskui kitos suardytoje tvarkoje), Mažvydo giesmė *S. Ambraziejaus* iš 1549 m. leidimo, kelios litanijos (jų tarpe viena Zablockio), kelios maldos ir *Catechismas prastas*. Pirmoj 1570 m. giesmyno dalyje Mažvydo duota ir po vieną giesmę dešimties savo bendradarbių (tik vieno Vilento dvi) ir tai greičiausia ne dėl to, kad visos bevardės giesmės būtų paties Mažvydo parašytos, bet tuo būdu norėdamas tik išvardyti savo bendradarbius, kurių giesmių galėjo ir daugiau įsidėti. Bet to paties giesmyno antroj dalyje, priskirtiną Vilentui, išspausdinta dar po vieną Jomanto ir Zablockio giesmę, po vieną giesmę Gėdkanto¹⁷ ir Kyrtophoro¹⁸, kurių pirmoj dalyje nebuvo, ir eilė grupėmis sudėtų psalmių, matyt taip, kaip jos buvo išsilikusios svetimam rankrašty. Atrodo, kad tarp tų psalmių reikėtų ieškoti ir Hopiaus minimų Kulviečio giesmių.

Prof. Gerullis buvo prileidęs, kad Kulvietis galėjęs būti visų čia įdėtų psalmių vertėjas. J. Bertoleitis¹⁹ buvo linkęs jam priskirti tų psalmių daugumą, nes žymią dalį jis palikdavo Jomantui. Prof. Myk. Biržiška buvo linkęs Kulviečiui priskirti 1547 m. Katekizmo 50 – ją psalmę, kuri 1570 m. giesmyne yra pavadinta 51 – ja. Atrodo, kad jei ne pilnai, tai bent dalinai tie spėjimai yra ne be pagrindo. Mat, giesmyne tarp kitų psalmių yra, greičiausiai, Vilento įdėtos dar trys dubletinės²⁰ psalmės – 9-oji, 51-oji, (katekizme 50-ji) ir 66-ji (dvi psal-

15 Žodis įrašytas ranka.

16 Buvo „psl.“, pataisyta ranka.

17 A) Gėdkanto.

18 Pavardė įrašyta ranka.

19 B) Bertulaitis (Bertuleit).

20 C) Dubliuojančios.

mės kad ir yra pažymėtos antruoju Nr., bet tai yra dvi skirtingos, ne dubletinės psalmės giesmės). Tų trijų psalmių antrieji vertimai yra visiškai skirtingi, aiškiausiai atlikti kito vertėjo, bet ne to paties, kuris yra išvertęs pirmuosius; iš tų dviejų paralelinių vertimų vienas atrodo daug senesnis už kitą, jame jaučiamas ypatingas sunkumas išreikšti lietuviškai tą mintį, kuri buvo vertimo originale išreikšta lenkiškai, neturint jokių senesnių lietuviškų pavyzdžių. Jas skaitant gaunamas įspūdis, kad jos ir yra seniausias mūsų literatūrinis paminklas – beveik tikra, kad tai yra keli iš tų Kulviečio vertimų, kuriuos minėjo pirmieji biografai. Tai yra p. 519 išspausdinta psalmė 9 (jos vėlesnis vertimas išsp. p. 397) – *Schlawe tau Diewe domij isch wissas schirdies mana, sakau wissus stebuklus tawa*; p. 537 išspausdinta psalmė 51 (vėlesnis vertimas išspausdintas p. 355) – *Sussimilki ant manęs Diewe pagalei didzios milaschirdingistes tawa* (M. Biržiška buvo linkęs Kulviečiui priskirti kaip tik vėlesnį vertimą – *Sussimilki ant musu Diewe*, kuris greičiausia buvo Mažvydo verostas); išspausdinta p. 534 psalmė 66 (vėlesnis vertimas išsp. p. 364) – *Diewas tesussimilst mums ir teperszegno mus*. Visos tos trys giesmės yra atskiroj grupėje *Psalmių ant Rita meta* ir dėl to visai galimas daiktas, kad jos visos yra Kulviečio verstos. Bet ir vienų tų trijų giesmių priskirimas Kulviečiui keturiopai²¹ padidina mus pasiekusį pirmojo mūsų rašytojo literatūrinį palikimą.

Kulviečio bendralaikio, kad už jį ir vyresnio, Rapolionio²², turinčio tokią pat teisę nešioti pirmojo lietuvių rašytojo vardą, sudėta giesmė buvo jau anksčiau žinoma iš 1612 m. Sengstako²³ giesmyno, kur ji buvo iš Mažvydo pakartota, padėjus jo pavardę. Greičiausia, tarp Mažvydo giesmyno bevardžių giesmių yra ir daugiau Rapolionio sudėtų, tik jas iki šiol nepavyko nustatyti; bet jau seniai jam mėginama priskirti žinomą jau iš 1547 m. katekizmo Kalėdų giesmę *Bernelis gime mums*, kurią XVII a. pabaigoje ar XVIII a. pradžioje greičiausia jezuitas Gabrielius Šimkevičius šiek tiek ištaisė ir paleido katalikų tarpe. Iš tradicijos Rapolioniu priskiriama ir to paties 1547 m. katekizmo giesmė *Christau, Dena esi ir schwesibe: Nakties nuodengi tamsibe*; jam galėtų būti priskirta ir viena kuri Mažvydo giesmyno giesmė, ten pavadinta „sena“.

21 Žodis įrašytas ranka.

22 A) Rapolionio

23 B) Sengstocko.

III

Iš dvylikos Mažvydo giesmyno bendradarbių dar prieš tų giesmynų suradimą gerai buvo žinomi tik penki: Kulvietis, Rapolionis, Vilentas, Augustinas Jomantas ir Mikalojus Blotna. Žinias apie Vilento literatūrinius darbus kiek praplėtė prof. Gerullio Arch[ivum] Phil[ologicum] V 1935 paskelbtos ištraukos iš XVI a. Karaliaučiaus apyskaitų už apmokėtą spausdinimą kelių lietuviškų nežinomų knygučių, kurių tarpe greičiausia yra ir 1575 m. pasirodęs pirmasis jo 1579 m. *Enchiridiono*²⁴ leidimas; jam taip pat priskirtinas ir greičiausiai 1574 m. išspausdintas pirmasis leidimas Mažvydo *Paraphrasis*²⁵, kurios antrą leidimą išleido Bretkūnas 1589 m. Jomanto vardu yra išspausdintos dvi psalmės Mažvydo 1570 m. giesmyne ir trys giesmės 1612 m. Sengstako giesmyne, bet greičiausiai jo darbo yra ir dešimt psalmių, užvardintų Mažvydo giesmyne psalmėmis *Ant wakara*. Naujų žinių apie Blotną²⁶ neprisidėjo.

Septyni likę Mažvydo bendradarbiai – Jurgis Zablockis, Aleksandras Rodunionis²⁷, Jonas Šeduikionis, Tomas Gedkantas, Stanislovas Marcianas²⁸, Ulrikas Merkucecius²⁹ ir Jonas Kristoforas³⁰ – pirmą kartą, išskyrus Šeduikionį, kaip lietuvių literatūros dalyviai, pasidarė mums žinomi tik nuo to laiko, kada buvo surasti Mažvydo giesmynai. Savo veikla, ne raštais, ir anksčiau buvo žinomas Jurgis Zablockis, Kulviečio artimas kaimynas, prietelius globėjas, kolega iš Krokuvos ir Vitenbergo universitetų, prie Kulviečio gyvos galvos jam ruošęs kelią į Lietuvą, padėjėjas jo Vilniaus mokykloje. Zablockis riša kartu XVI a. protestantiškus veikėjus su katalikų vadovais, būtent su Merkeliu Giedraičiu tuo laiku, kada tas nebuvo dar vyskupu. Dvidešimčia metų pergyvenęs Kulvietį, jis vertėsi mokytojo darbu prie įvairių Lietuvos didikų vaikų ir buvo jų globėju, lydėdamas juos į užsienio universitetus. Tarp savo globojamų jaunuolių Tiubingeno universitete jis turėjo ir Merkelį Giedraitį, kuris dar 1561 m. spausdindamas *Elegiją*, paskirtą atminčiai mirusios protestantų veikėjos Kotrynos Valavičaitės³¹-Viesiolovskienės, išspausdino kartu ir Zablockio lotynišką šešiaeilį. Bet ir vyskupu likęs Giedraitis, matyt, nepamiršo savo mi-

24 A) Žodis įrašytas ranka. Iš graikų k. – vadovas, mokymo priemonė.

25 Žodis įrašytas ranka.

26 Pavardė įrašyta ranka.

27 B) Dab. Rodūnionis.

28 C) Dab. Marcijanas.

29 Pavardė įrašyta ranka.

30 D) Turėjo būti Kirtoforas.

31 E) Valavičiūtės.

rusio mokytojo, jei tarp jo testamentą pasirašiusių liudininkų randame Erasmą Zablockį, greičiausiai Jurgio sūnų. Šie saitai tarp katalikybės atgaivintojo Žemaičiuose ir vieno Lietuvos protestantų vadovų aiškiai rodo, kad XVI a. tikybinė kova Lietuvoje nekliudė visai asmeninių santykių priešingų tikybinių stovyklų, bet bendrų politinių tikslų asmenų.

Kitas Mažvydo bendradarbis, kuriuo ypač tenka susidomėti, tai Jonas Kirtoforas (Kyrtophoras). Prof. Gerullis apie jį nieko negalėjo pasakyti. Tokios formos pavardės nei Lietuvoje, nei Prūsiose nebuvo ir negalėjo būti, bet tai, greičiausia, ne pavardė, bet vardas – sužemaitintas Kristoforas. Ir Kristoforo pėdsakų ieškojimas galėtų eiti dviem kryptimis. Viena – priimant, kad čia turime tėvo vardą. Tuomet Kyrtophoras – tai ar Christoforskis, ar Kirstaitis, ar Kirtutaitis. XVI a. tokiomis pavardėmis asmenų Lietuvoje buvo – tarp Žygimanto Augusto 1545 m. dvariškių Vilniuje minimas Jonas Christophorskis, greičiausiai, tas pats, kuris 1567 m. Lietuvos kariuomenės sąrašė žygiavo su Lydos vėliava. 1528 m. kariuomenės sąrašas žino Jurgį Kirtutaitį iš Kurklių, o 1567 m. sąrašas – Joną Kirstaitį iš Telšių. Kitas pėdsakas, kita galima versija yra ta, kad Mažvydas (ar Vilentas, jei jis įsidedo į giesmyną Kirtoforo giesmė) čia tik pakeitė vardų vietas, Joną Kirtoforą padaręs iš Kristoforo, Christophoro Jono, kur Jonas ne lietuviškas vardas, bet pavardė. O čia visai konkretus asmuo, dar Kulviečio prietelius iš Karaliaučiaus universiteto, vienas dviejų autorių epitafijos Kulviečiui, Karaliaučiaus univ[ersiteto] teisių mokslo profesorius, paskui universiteto rektorius ir vicekancleris, miręs 1582 m. vasario 21 d. Tiesa, pavardė Jonas jau XVI a. buvo plačiai žinoma ir Vakarų Vokietijoje, atrodo, tarp grynų vokiečių – žinomi yra Feldkirche gimęs Jokūbas Jonas, Nordhausene gimęs Jodocus arba Justus Jonas. Bet Kristoforas Jonas buvo karaliaučiškis, vietinis asmuo, sūnus Mikalojaus, Karaliaučiaus tarėjo, tai galėjo būti visai vietos kilmės ir mokėti gerai lietuviškai. Jo saitai su Mažvydu ir ypač su Videntu yra neabejotini – Kristoforas Jonas profesoriavo Karaliaučiuje 1544–1582 m., o Vilentas buvo Karaliaučiaus lietuvių parapijos klebonu 1550–1587 m. Tuo laiku nedideliame miestelyje Karaliaučiuje tarp jų negalėjo neužsimegzti per 30 su viršum metų ir labai artimi ryšiai. Dėl to manyčiau, kad Mažvydo Jonas Kyrtophoras tas pats profesorius Christoforas Jonas.

Apie kitus Mažvydo bendradarbius naujo³² palyginti mažai tepaaiškėjo. Jonas Šeduikionis gavo pavardę iš XVI a. Lietuvoje paplitusio vardo Šeduikio. 1528 m. kariuomenės sąrašas žino Taujėnų bajorą Joną Šeduikovičių, o Še-

32 Žodis įrašytas ranka.

duikius ir Šeduikionius (Šeduikovičius) žino tarp Anykščių, Kauno ir Upytės bajorų, o 1567 m. sąrašas – ir Žemaičiuose tarp Beržinėnų bajorų. Inventoriai XVI a. žino Joną Šeduikį iš Rokiškio. Šeduikionis, kuris kaip giesmių rašytojas buvo žinomas jau iš Sengstako³³ 1612 m. giesmyno, greičiausiai buvo ne liuteronas, bet Didž[iosios] Lietuvos reformatas, čia gyvenęs ir miręs, nes 1598 m. Petkevičiaus katekizmas pakartojo jo giesmę, išspausdintą Mažvydo giesmyne, tik ją keliais posmais sutrumpinęs ir kiek ištaisęs, vertimą priartinęs prie vokiško originalo, iš kurio buvo versta. Tą perdirbimą galėjo ir pats Šeduikionis atlikti ar atlikti Petkevičius.

Stanislovas Marcianas – tai ar tas pats 1528 m. sąrašo Vilkijos bajoras Stanislovas Martinovič, ar 1567 m. sąrašo Petrašiūnų ties Kaunu Stanislovas Martinovič, ar, greičiausiai, tas pats Stanislaus Musa Vilnensis, 1547 m. įsimatrikuliavęs Karaliaučiaus universitete, tėvas Bretkūno bendradarbio Jurgio Musos. Ir visai galimas daiktas, kad Stanislovas Musa ir Stanislovas Martinovičius iš Petrašiūnų yra tas pats asmuo, nes Stanislovas Marcianas 1570 m. buvo Deltuvoje evangelikų-reformatų kunigu. Ulrikas Merkucecius³⁴ gal buvo iš tos pat šeimos, kaip ir Jukna Merkucevičius³⁵ iš Vilkijos, 1528 m. statęs į kariuomenę vieną arklį.

Jokių naujų žinių nepaaiškėjo apie Aleksandrą Rodunionį, kurio tačiau biografija ir anksčiau buvo žinoma. Tomo Gedkanto biografija, apie kurią dar nieko negalėjo pasakyti prof. Gerullis, visai beveik paaiškėjo iš Nova Volios (Virbaliaus)³⁶ inventoriaus ir Širvintų bažnyčios istorijos, bet jokių naujų jo raštų be tos vienos giesmės Mažvydo giesmyne nežinome. Bet ir jo sūnus, ir vaikai turėjo tam tikrą ryšį ir su lietuvių literatūra XVII a.

IV

Su nauju būriu asmenų, susijusių dar XVI a. su lietuvių literatūra, supažindino mus V. Falkenhahn[as], autorius 1941 m. pasirodžiusios kapitalinės monografijos apie Joną Bretkūną. Deja, ši monografija sudaro tik pirmąjį tomą studijos apie³⁷ Bretkūną, kurioje be plačiai dokumentuotos Bretkūno biografijos, pateikiama medžiaga apibūdinti Bretkūno *Biblijos* ir *Postilės* bendradar-

33 Pavardė įrašyta ranka.

34 Pavardė įrašyta ranka.

35 Pavardė įrašyta ranka.

36 A) Dab. Virbalio.

37 Žodis įrašytas ranka.

biams, bet dar stingame antrojo tomo, kuriame laukiama Bretkūno raštų nagrinėjimo. Bet ir čia iškelta jau tokių, su lietuvių literatūra [susijusių]³⁸ asmenų, su kuriais anksčiau mūsų literatūra visai nesusidurdavo. Žinoma, šioje monografijoje centrinę vietą užima pats Bretkūnas, kurio asmuo yra objektyviai ir dokumentuotai nušviestas, bet greta jo V. Falkenhahn[as] iškelia dar Danielių Gaidį (Gallusą), Zachariją Blotną vyresnįjį, Aleksandrą Rodunionį jaunesnįjį, Mikalojų Siautylą, Joną Gedkantą, Joną Bylaukį, Joną Hopnerį, Pridriką³⁹ Malsalskį, Jurgį Musą, Albertą Strišką, Patroklą Volverą ir, dirbusius su *Biblijos* rankraščiais jau Bretkūnui mirus, Joną Rėzą ir Danielių Kleina. Jų tarpe yra asmenų, su kuriais mūsų literatūra buvo jau anksčiau susidūrusi, bet yra ir vardų, apie kuriuos ligi 1941 m. ji nebuvo girdėjusi, nors gi jų daugumos rolė literatūroje tebuvo pasyvi. Vienas įdomesnių Bretkūno *Biblijos* ir *Postilės* vertimų taisytojų-korektorių, buvęs Danielius Gaidys, pasivadinęs Gallusu, Laukiškės protestantų kunigas, miręs tarp 1602 ir⁴⁰ 1607 m. Artimiausias Bretkūno kaimynas šiam dar Labguvoje gyvenant, Gaidys gaudavo iš Bretkūno peržiūrėti ir taisyti vieną *Biblijos* vertimo knygą po kitos, kol Bretkūnas neišsikėlė į Karaliaučių. *Biblijos* rankraštyje yra daugybė Gaidžio įneštų pataisų. Kitas Bretkūno bendradarbis Zacharijas Blotna vyresnysis, sūnus Mikalojaus – Mažvydo bendradarbio, jau ir anksčiau buvo žinomas savo gražia lietuviška prakalba prie 1600 m. Simano Vaišnoros *Zemčiugos Theologizkos*. Jis ištaisė *Biblijos* vertimo Thobio knygą. Kaukėnų kunigas Aleksandras Rodunionis, taip pat Aleksandro, Mažvydo bendradarbio sūnus, anksčiau buvo žinomas iš vienos giesmės Sengstako 1612 m. giesmyne; jis padėjo taisyti tos pačios Thobio knygos vertimą. Visai naujas asmuo Mikalojus Siautila ar Siutila, matyt, žemaitis iš Beržinėnų val[sčiaus], nuo 1568 m. iki mirties 1595 m. buvęs kunigu Rusnėje; jis ištaisė *Biblijos* vertimo VII tomo 70 puslapių. Jonas Gedkantas, sūnus Mažvydo bendradarbio Tomo Gedkanto, (gimė 1556 m. ir mirė 1619 m.), Širvintų, Viešvilės ir Ragainės kunigas, taisė Bretkūnui Morkaus ir Motiejaus evangelijas. 1603 m. miręs Jurbarko (Isručio vyskupijoje) kunigas Jonas Bylaukis mūsų literatūroje buvo minimas dėl jam kartais priskiriamo vertimo 1573 m. *Iszguldimu Ewangeliu*. Jis dalyvavo sušauktoje Ragainėje konferencijoje aptarti Bretkūno vertimams ir jiems koreguoti, bet nėra visai aišku, ar tiesiogiai ką iškoregavo, nes *Biblijos* rankraštyje jo pataisų žymių V. Falkenhahn[as] nesurado. Tiuringietis vokiečių Jonas Hopneris (Hoepfner),

38 A) Praleistas žodis.

39 B) Frydrichą.

40 Jungtukas įrašytas ranka.

paskirtas vokiečių dijakonu Ragainėje, tiek ten lietuviškai pramoko, kad pas-
kui ne tik buvo ligi mirties lietuvių kunigu Isrutėje⁴¹, bet galėjo dalyvauti ir⁴²
Bretkūno *Biblijos* koregavime. J. Mörlino *Štambucke*⁴³ iš 1591 m. jis paliko
lietuvišką dveilį (tai gal ir daugiau jų buvo parašęs), o 1590 m. su vyskupu
Jonu Sperberiu sudarė Isručio vyskupijos lietuviškų parapijų ir kaimų sąrašą.

1592 m. Bretkūno *Biblijos* korektorium buvo paskirtas ir Pridrikis Masalskis. Kilimo iš Kėdainių (ar bent ten prieš išsikėlimą gyvenęs), jis bėgo į Prūsus
ne nuo tikybinių persekiojimų, bet nuo šeimos, kurią buvo Kėdainiuose palikęs.
Nuslėpęs, kad jis jau buvo vedęs, prie gyvos savo žmonos jis Prūsuoje
vedė antrą žmoną; tam paaiškėjęs, jis buvo už dvipatystę patekęs į kalėjimą.
Sunku pasakyti, iš kokių Masalskių jis buvo kilęs. XVI a. Lietuvos kariuomenės
sąrašai žino daugybę Masalskių, bet vis kunigaikščių, jų tarpe net Pridrikį
Masalskį. Bet kunigas Masalskis savęs kunigaikščiu nevadino, o kadangi
paprastų bajorų Masalskių kariuomenės sąrašai nemini, tai gal jis ir bajoru
nebuvo. 1582–1606 m. buvęs Pilkalnės kunigu Jurgis Musa buvo paskirtas
vienu Bretkūno *Biblijos* korektorių, bet jo darbo pėdsakų *Biblijos* rankraštyje
V. Falkenhahn[as] neužtikino. Tai neabejotinai ano Stanislovo Musos Vilniečio
sūnus, kaip matėme, gal indentiško su Stanislovu Marcianu. Alberto Striškos
aprobata *Biblijos* rankraštyje jau seniai buvo žinoma. Jis buvo Didž[iosios]
Lietuvos reformatas ir⁴⁴, galimas daiktas, bendradarbiavo ir Petkevičiaus
1598 m. katekizme; jo biografija dar nepaaiškėjo, bet neabejotinai iš tos pat
šeimos buvo tie keli reformatai Striškos, kuriuos užtinkame antroje XVI a.
pusėje ir XVII a. Lietuvoje.

Kraupiškių kunigas 1577–1598 m. Patroklas Volveras, kaip ir Hepneris⁴⁵,
atsikėlė į Rytprūsius iš vakarų. Jis su J. Bylaukiu ir Mykolu Sapūnu dalyva-
vo nurašant 1573 m. *Postilę* ir, greičiausiai, buvo vienas *Biblijos* korektorių.
Galiausiai, vienas Bretkūno *Postilės* korektorių buvo ir Simanas Vaišnoras,
iš seno žinomas tiek savo 1600 m. išspausdinta *Zemčiuga theologiszka*, tiek
giesmėmis, įdėtomis į 1612 m. Sengstako giesmyną.

---

41 A) Isrutyje.

42 Jungtukas įrašytas ranka.

43 Vardo inicialas, pavardė ir knygos pavadinimas įrašyti ranka.

44 Jungtukas įrašytas ranka.

45 B) Hopneris.

V

XVI a. Didž[iosios] Lietuvos lietuvių katalikų literatūra negali pasigirti tokiu gausumu naujų vardų ir raštų, kaip protestantų. Tačiau ir čia kai kurie nauji faktai pradeda aiškėti. Jau 1936 m. prof. Gerullis, rašydamas žurnale *Studi Baltici* apie Bretkūną, atkreipė dėmesį į 1589 m. spalio 14 d. Prūsijos tarėjų raštą kunigaikščiui Jurgiui Pridrikiui, kuriame šie ragina greičiau išleisti Bretkūno lietuviškąją *Postilę*, kad užkirstų kelią platinamam ir Prūsų lietuvių tarpe lietuviškam Canisiaus katekizmo vertimui. Tuo tarpu anksčiau nežinojome jokie lietuviško Canisiaus vertimo ir seniausia lietuviška katalikiška⁴⁶ knyga buvo laikomas Daukšos 1595 m. Ledesmos katekizmo vertimas. V. Falkenhahn[as] minėtoje monografijoje apie Bretkūną rado du panašius tvirtinimus iš 1590 m. Viename Bretkūno *Biblijos* [leidime]⁴⁷ korektoriai kalba bendrai apie lietuviškas katalikiškas knygas, platinamas Prūsuoje, kitame tą patį tvirtina ir Bretkūnas. Žinoma, žinia apie vieną knygą, eidama iš lūpų į lūpas, galėjo per metus išaugti į bendrą informaciją apie katalikiškas lietuviškas knygas, tačiau atrodo neabejotina, kad bent viena – Canisiaus katekizmas – tikrai buvo išspausdinta jau prieš 1589 m. Karaliaučiskiai negalėjo supainioti jos su 1585 m. Vilniuje išspausdintu latvišku Canisiaus vertimu, nes prieš jį jie jau anksčiau ėmėsi tam tikrų priemonių, 1586 m. išleisdami Karaliaučiuje latvišką Liuterio katekizmą; be to, Bretkūnas, jo aplinkos veikėjai ir jo bendradarbiai, savaime aišku, gerai mokėjo lietuviškai ir nebūtų jos supainioję su latvių. Kitą vertus, susirado ir kitų įrodymų, kad Canisiaus katekizmo vertimas yra buvęs. Pvz., Vilniaus vyskupijos sinodas 1602 m. priėmė nutarimą, kad visose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose būtų dėstoma *Catechismum Canisii vel Ledesmae Lituaniace translatum* ir tą patį pakartojo 1633 m. išleistame *Constitutiones Synodorum Dioecesis Vilnensis*, kur buvo sutraukti senesnių sinodų nutarimai. Abiejose vietose dar prieš išspausdinimą 1605 m. naujo Ledesmos katekizmo vertimo kalbama ne apie vieną Ledesmos katekizmą, 1595 m. išspausdintą, bet ir apie Canisiaus, kurio vertimo iki šiol nežinojome. 1605 m. mums nežinomas Ledesmos katekizmo vertėjas (K. Sirvydas ?) prakalboje prie savo vertimo apie Daukšos katekizmą kalba kaip apie jam gerai žinomą knygą ir kartu mini senesnę vertimą, kuris „ne žynai kaip nugayszintas“. Nors tuose žodžiuose ir kalbama apie dingusį Ledesmos katekizmą, bet jokių būdu ne apie Daukšos katekizmą, ir jeigu 1605 m. katekizmo vertėjas ano katekizmo nematė, tai galėjo lengvai

46 Žodis įrašytas ranka.

47 A) Praleistas žodis.

supainioti Ledesmos katekizmą su Canisiaus. Tuo būdu tenka pripažinti, kad neabejotinai prieš 1589 m. turėjo būti išspausdintas lietuviškai Canisiaus katekizmo vertimas, gal tais pačiais 1585 m., kada Vilniuje buvo išspausdintas ir latviškas Canisiaus katekizmas.

Kitas sąsajoje su XVI–XVII a. pradžios lietuviškais katalikiškais raštais išskylas klausimas, tai: tiksliai nežinomas evangelijų vertimas prieš Sirvydo 1629 m. *Punktų* pasirodymą. Į išsilikusias 1579 m. Vilento Evangelijų viename egzemplioriuje įrašytas trijų evangelijų katalikiškas korektas pirmas atkreipė dėmesio A. Auguskalns 1933 m. *Archivum Philologicum*. Kadangi ta ranka, kuria taisyta *Evangelijų* vertimą, tam pačiam egzemplioriuje yra įrašyta ir katalikiška *Pawszedna Spawiednes*, tai tenka prileisti, kad tas evangelijas taisė katalikiškas rašytojas. Pati pataisų forma taip pat priartina tų evangelijų vertimą prie katalikiškų vertimų būdingų savybių, ne prie protestantiškų, kurių kitos savybės išsiliko iki mūsų dienų, nors kai kas protestantiško ir paliko, pvz., vienoj evangelijoje paliekame *Tewas ir motina*, greta Daukšos *Tewas ir Maria Motina Jezaus*, kuomet pas Sirvydą ir visuose vėlesniuose katalikiškuose vertimuose turime *Jozafas (Juozapas)*⁴⁸ ir *Maria Motina Jezaus*. Ta pati ranka, kuri taisė evangelijas, knygoje atžymėjo ir 1610 metus, taigi Augustalns ir laiko 1610 m. ir korektos metais.

Nors Vilento 1579 m. *Evangelijų* egzemplioriuje yra sukatalikintos viso tik trys evangelijos, bet visai galimas daiktas, kad tas pats asmuo, kuris pirmąsias taisė tiesiog Vilento knygoje, kitas parašė atskirai. Atitinkamų evangelijų Daukšos vertimai tiek nuo šios korektos skiriasi, kad netenka abejoti, jog Daukša jų savo rankose neturėjo. Užtat atitinkamos evangelijos Sirvydo *Puntuose* yra šiai korektai tiek artimos, kad kai kurios atrodo tiesiog paimtos iš anos Vilento korektos (pvz. vietoje Vilento „labai meta“ korektoriaus įrašyta „labai sena“, kuomet pas Daukšą „buvo uzejusi daugime dienu“ – pas Sirvydą taip pat „labai sena“; kitoje vietoje Vilento „garbinoia Wieschpati“ korektorius ištaisė į „izpažina Wieszpati“, pas Daukšą „garbino Wieszpati“, pas Sirvydą „iszpažina wieszpati“ ir t. t.) Atrodo tikra, kad Sirvydo evangelijų vertėjas (Jaknavičius) ne tik kad turėjo savo rankose aną Vilento korektą, bet kad tai buvo tas pats asmuo, t. y. kad visa korekta, kaip ir *Pawszedna Spawiednes* darbas dar jauno Jaknavičiaus, kuris pasiryžęs visas bažnyčios apeigoms reikalingas evangelijas išversti, pradėjo nuo taisymo Vilento evangelijų vertimo. Iš to ilgainiui išaugo ir 1629 ir 1644 Sirvydo *Puntuose* įdėti evangelijų tekstai

---

48 Vardas įrašytas ranka.

ir 1637–1647 m. *Ewangelię polskie litewskie*. Tuomet ir pats klausimas, ar tarp Daukšos 1599 m. *Postilės* evangelijų ir Sirvydo 1629 m. *Punktų* evangelijų buvo koks nors kitas evangelijų vertimas, galėtų būti taip išspręstas: buvo, bet atliktas to paties žmogaus, kas pateikė evangelijų vertimus ir Sirvydui, t. y. Jaknavičiaus. Tą prileidę, mes kartu laimėtumėm ir Jaknavičiaus autografus, įrašytus į Vilento egzempliorių. Šita prielaida kiek paaiškintų viena ginčijamų klausimų polemikoje dėl Jaknavičiaus raštų, ypač dėl jo evangelijų (plg. Polemika tarp Kabelkos ir Vac[lovo] Biržiškos⁴⁹ *Archivum Philologicum*). Bet svarbiausią vaidmenį šioje polemikoje turėtų suvaidinti ligi šiol keistai nepastebėta visų, kas laikė savo rankose 1644 m. Sirvydo *Punktus*, knygos priekyje padėta *Dedicatio Viri Trinoque Domino*, pasirašyta slapyvarde J. J. S. J. Niekas iki šiol nebuvo mėginęs tą parašą iššifruoti, tuo tarpu čia aiškiai pasirašė Jaknavičius – J (oannes) J (achnowicz) S (ocietatis) J (esu). Šiuo parašu Jaknavičius aiškiai pabrėžė savo dalyvavimą Sirvydo *Punktų* leidime – šis dalyvavimas pasireiškė tiekimu abiem *Punktų* dalims lietuviškų evangelijų tekstų ir lenkišku vertimu 1644 m. lietuviškų „punktų“.

Dėl Jaknavičiaus dar paaiškėjo pora ir kitų faktų. Ligi šiol nesusiradus nei vienai knygai, kurioje būtų išlikęs Jaknavičiaus parašas, ir, išskyrus *Ewangelię polskie y litewskie*, nežinant nė vienos anoniminės knygos, kuri pilnai⁵⁰ atitiktų Jaknavičiui jo biografų priskiriamų, ypatingai įdomus yra įrašymas XVIII a. Vilniaus jėzuitų kolegijos bibliotekos kataloge pozicijos: *J. Jachnowicz Swiatlose wiary albo Katechizm Katolicki*⁵¹ 1654. Šios knygos ligi šiol neminėjo nei Jaknavičiaus biografai, nei K. Estreicherio⁵² bibliografija. Gal būt, kad tai buvo antras spausdintas leidimas Jaknavičiui priskiriamų 1639 m. *Institutiones Catecheticae*, ar 1628 m. *Nauka Katechizma*, ar 1638 m. *Mowy Katechizmowe*, ar visai nauja knyga. Pats to užrašo suradimas įrodo mums, kad Jaknavičiaus knygos – tai ne rankraščiai ir ne kokia mistifikacija, bet konkrečios knygos, kurias likimas taip negailėstingai persekiojo, kad jų visiškai nebeliko.

Galiausiai, čia tenka dar konstatuoti, kad kadaise mano Jaknavičiui priskirtas *Bulla in coena Domini* lietuviškas vertimas greičiausiai ne jo buvo išverstas. Atsiradus pirmam tos Bulės leidimui, išspausdintam lietuviškai 1647 m. Žemaičių sinodų nutarimuose, ir palyginus tą vertimą su tais pačiais metais išspausdintomis Jaknavičiui priskiriamomis evangelijomis, tenka konstatuoti,

49 Vardo sutrumpinimas ir pavardė įrašyti ranka.

50 Žodis įrašytas ranka.

51 Du žodžiai įrašyti ranka.

52 Pavardė įrašyta ranka.

kad tarp tų tekstų yra tokių skirtumų, kad jų abiejų negalėjo surašyti tas pats asmuo. Ir jei tikra, kad evangelijas išvertė Jaknavičius, tai bulę turėjo išversti kas nors kitas. Greičiausiai, lenkas Jamiolkovskis, tuolaikinis Kražių⁵³ redaktorius negalėjo to darbo atlikti, tuomet tektų⁵⁴ priskirti prieš metus mirusiam jėzuitų provinciolui Gružauskiui.

VI

Nežiūrint, kad dėl politinių ir karinių įvykių XVII a. atmosfera nebuvo palanki kultūros ir literatūros darbui, visgi aiškėja, kad lietuvių raštų ir kalbos reikalu čia domėjosi platesnis žmonių būrys už tą, kuris buvo mums ligi šiol žinomas. St. Barycz knygoje *Polacy na studyach w Rzymie*⁵⁵ 1938 (p. 221) pateikia mums du vienuolius – Joną Gruževskį ir Joną Komperskį, kurių pirmas 1601 m., o antras 1603 m. buvo Romos kolegijos auklėtiniais. Gruževskis per iškilmingą priėmimą kolegijoje kardinolo Borghese, o Komperskis per priėmimą kardinolo Aldobrandini sveikino juos lietuviškais prakalbomis, kurios, greičiausiai, buvo tuo kartu ir surašytos. Komperskis vėliau, 1613–1616 m., buvo Kražių kolegijos rektoriumi, paskui Smalensko⁵⁶ kolegijos rektoriumi ir mirė Smalenske 1622 m. Apie jo kokią lietuvišką veiklą nežinome nieko. Gruževskis gimė 1578 m., 1609 m. Vilniuje gavo teologijos daktaro laipsnį. Keliais atvejais buvo Vilniaus akademijos rektoriumi, o 1644–1646 m. buvo Lietuvos jėzuitų provinciolu⁵⁷. Jis, kaip provinciolas, 1644 m. aprobavo spaudai Sirvydo *Punktų* antrąją dalį; visai galimas daiktas, kad jis išvertė lietuviškai *Bulla in coena Domini* tekstą, išspausdintą 1647 m. Tai, kad jis mirė 1646 m., o vertimas išspausdintas 1647 m., tam neprieštaruoja, nes Žemaičių vyskupijos sinodas, 1647.VII.15 atiduodamas vertimą spausdinti, kalba apie jį, kaip apie darbą, anksčiau atliktą.

1932 m. *Arch[ivum] Philologicum* Ch. J. Stang paskelbė eilės asmenų iš Lietuvos įrašytus 1617–1618 m. Andriaus⁵⁸ Borghese Liubienieckio albume lietuviškus tekstelius – tai Andrius Rakiška (iš Rokiškio?), Stanislovas Burnevičius iš Kėdainių, Alijošius Gintautas, Jonas Okelevičius ir Petras Blastus Kmita. Be Kmitos, visi kiti nei savo koku lietuvišku darbu, nei viešąja veikla

53 Vietovardis įrašytas ranka.

54 Šeši žodžiai, skaičiuojant nuo išnašos į kairę, įrašyti ranka.

55 Aštuoni žodžiai, skaičiuojant nuo išnašos į kairę, įrašyti ranka.

56 A) Smolensko.

57 B) Lot. k. *provincialis*, katalikų vienuolių ordino provincijos viršininkas.

58 Vardas įrašytas ranka.

nėra mums visai žinomi. Kmita gi buvo lenkas kilimo, žinomas spaustuvininkas Lietuvoje ir čia, matyti, buvo lietuviškai pramokęs, bet irgi jokiais lietuviškais darbais nėra žinomas. Visi tie įrašai turėjo visai pripuolamą pobūdį – atsidūrę pietų Lenkijoje iš Lietuvos atvažiaavę svečiai pasiryžo prieš lenkus pasigirti lietuvių kalbos mokėjimu.

Daug mums įdomesnis yra Šiaulių klebonas ir Jonišio dekanas, garsios Šiaulių bažnyčios statytojas kun. Petras Tarvainis. Jis, laukdamas atvykstant į Šiaulius Žemaičių vyskupo Tiškevičiaus naujai pastatytai bažnyčiai pašventinti, 1634 m. išleido toms iškilmėms skirtą knygutę su įvairiais lenkiškais eilėraščiais, o jų tarpe įsidėjo ir keturiolikos eilučių lietuvišką eilėrašį. Po 1589 m. eilėraščio tai yra antras žinomas pasaulinio turinio eilėraštis, išspausdintas Vilniuje. Pats Tarvainis, dar 1604 m. būdamas Vilniaus akademijos studentu, lotynišku eilėraščiu dalyvavo rinkiny, Akademijos skirtame šv. Kazimiero palaikų perkėlimui paminėti. Pats jis greičiausiai buvo kilimo iš Viduklės parapijos ir būdamas Šiaulių klebonu vykdė dar Žygimanto III jam 1618 m. uždėtą prievolę laikyti prie Šiaulių bažnyčios du gerai mokančius lietuviškai kamendorius. Jo didžiausias, tačiau, nuopelnas buvęs ne literatūros srityje, bet pastatymas gražiausias ir didžiausias Lietuvoje bažnyčios. Jis mirė tarp 1635 ir 1642 m.

Apie jėzuitą Jokūbą Paškevičių, gimusį apie 1587 m. ir mirusį Pašiaušėje 1657 m. 12 balandžio, šiuo tarpu tiek težinome, kad jis buvo didelį populiarumą Žemaitijoje įsigijęs savo parašytais lietuviškais pamokslais apie Kristaus kančias ir gyvenimą ir apie šv. Motiną, bet ar jie buvo parašyti ir išspausdinti, ar tik žodžiu pasakojami, tuo tarpu nežinome. Dar labiau mums neaiškus vaidmuo tūlo kan. Jankevičiaus (nė vardo jo nežinome), apie kurį Vilniaus kolegijos bibliotekos katalogas, tas pats, kuris užfiksavo ir minėtą jau Jaknavičiaus knygutę, rašo, kad bibliotekoje buvo jo *Symbolum S. Athanasii Samogitico idiomate Vilnae 1673. In 8°*. Tokio spaudinio ligi šiol lietuvių bibliografija iš viso nežinojo, bet nemini jos ir Estreicheris⁵⁹ tarp nelietuviškų knygų. Tuo tarpu latvių bibliografija tarp XVII a. spaudinių mini išspausdintą priedu prie *Cantio de mysteriis fidei* taip pat ir *Symbolum S. Athanasii*. Galimas daiktas, kad ta knygutė buvo išspausdinta Vilniuje 1673 m., kada ten buvo išspausdinta latviška Elgerio knygutė *Cantiones spirituales*. Nejaugi šį Vilniaus katalogą surašęs kun. Antanas Skorulskis supainiojo lietuvišką kalbą su latvių ir latvišką Jankevičiaus knygutę pavadino žemaitiška? (tik latvių bibliografija iš viso Jankevičiaus pavardės nemini). Ar nepasirodė tikrai tas pats *Symbolum S. At-*

59 Pavardė įrašyta ranka.

hanasii 1673 m. lietuviškai Jankevičiaus vertime ir latviškai Elgerio ar kito kurio rašytojo vertimu? Šiuo tarpu į tą klausimą atsakyti duomenų neturime.

Tačiau labiausiai gali būti mums įdomus dar vienas to laiko lietuvis jėzuitas, Gabrielius Šimkevičius, kurį mes dabar galėtume pastatyti greta Sirvydo, Jaknavičiaus, Šrubauskio. Gimęs 1644 m. gegužės 13 d., t. y. lygiai prieš tris šimtus metų, ir miręs Vilniuje 1709 m. sausio 10 d., keliolika metų buvęs mokytoju Kražiuose ir kurį laiką vadovavęs Kražių ir Pašiaušės kolegijoms, buvęs pamokslininku Pinske, Karaliaučiuje, Kaune ir Vilniuje, Šimkevičius gan ilgai buvo lietuvių pamokslininku Vilniuje prie šv. Jono bažnyčios, nuo 1688 m. buvo Vilniaus akademijos profesorius ir kurį laiką popiežiaus alumnato⁶⁰ regentas⁶¹. Mūsų literatūros istorijoje Šimkevičius buvo ligi šiol minimas tik kaip autorius kelių, Kražiuose vaidintų, intermedijų su lietuviškais intarpais. Dabar aiškėja, kad jo lietuviškoji veikla buvo daug platesnė. Jėzuitų XVIII a. biografas, irgi grynas lietuvis, Jonas Pošakovskis, savo rankraštiniame darbe, sunaudotame⁶² Sommervogelio, tvirtina, kad Šimkevičius buvo pagarsėjęs savo kalėdinėmis giesmėmis. Ir tikrai, vieno lietuviškų pamokslų XVIII a. pradžios rankraščio pabaigoje buvo užtiktas rinkinėlis gražių devynių kalėdinių giesmių, kurių autorius buvo nežinomas. Jų tarpe yra ir originaliai sudėtų, ir perdirbtų iš senųjų protestantiškų giesmių, kurios tuo būdu paplito ir katalikiškoje Lietuvoje. Kadangi vienas tik Šimkevičius ir žinomas tuo laiku kaip kalėdinių giesmių autorius, tai netenka abejoti, jog čia turime jo darbo giesmes. Bet, kaip buvo sakyta, šios giesmės yra surašytos pabaigoje rinkinėlio 28 lietuviškų pamokslų, rašytų ta pačia ranka, kaip ir giesmės. Jei giesmės rašytos Šimkevičiaus, tai ir pamokslai yra jo, ir, greičiausiai, sakyti Vilniuje šv. Jono bažnyčioje. Tiesa, prie vieno pamokslo yra padėta data 1720 m., nors⁶³ Šimkevičius jau buvo⁶⁴ miręs 1709 m., bet ją greičiausiai padėjo ne pamokslo autorius, bet vėlesnis to rinkinio savininkas, kuris jį naudojo medžiaga savo pamokslams. Patys gi pamokslai turėjo būti parašyti dar Šimkevičiui gyvam esant, t. y. dar prieš 1709 m. Šis rinkinėlis, be to, turėtų būti mums įdomus ir kaip autentiškas, ligi šiol išlikęs Šimkevičiaus autografas.

60 A) Alumnatas (iš lot. k.) internatinė mokykla, kurioje auklėtiniai buvo nemokamai išlaikomi ir mokomi.

61 B) Regentas, iš lot. k. valdytojas.

62 C) kurį panaudojo Sommervogelis.

63 Žodis įrašytas ranka.

64 Du žodžiai įrašyti ranka.

VII

Nuo XVI a. pabaigos protestantiškos pasaulietinės lietuvių literatūros srityje surastos tik šiekios tokios nuotrupos. Buvo jau paminėtas Jono Hopnerio, Bretkūno bendradarbio lietuviškas dvieilis. Miręs 1637 ar 1638 m. jo sūnus, irgi Jonas Hopneris jaun[esnysis]⁶⁵, 1634 m. išspausdino sveikinamąjį eilėrašį *Christups yra wardas tawa*, parašytą Kristupo Pretorijaus imatrikuliacijos proga. Jono Bretkūno žentas Kristupas Vilkas ar Vilkūnas, kuris savo pavardę, kaip ir jo tėvas Steponas, rašė Wilkau, vokiečių poetas iš vadinamo Karaliaučiaus ratelio, Simano Dacho prietelius, miręs 1647 m. lapkričio 2 d., mokėdamas gerai lietuviškai, į savo 1640 m. išspausdintą vokišką eilėrašį įpynę keletą lietuviškų eilučių. Šis eilėraštis antrą kartą buvo išspausdintas 1659 m. Sveikinimo lietuvišką eilėrašį išspausdino 1643 m. ir Jonas Lehmanas vyr[esnysis]. Tai 16 eilučių eilėraštis, parašytas Verdainės kunigo Vilhelmo Martini-Martynaičio sutuoktuvių proga, išleistas kartu su dešimt kitų autorių nelietuviškais eilėraščiais. Hopnerio, Vilko ir Lehmano eilėraščius pirmą kartą paskelbė F. W. Neumann *Arch[ivum] Philol[ogicum]* 1935 m.

Labai įdomų pasaulietinį lietuvišką tekstą paskelbė prof. Gerullis *Studi Baltici* 1936 m. Tai mažutis, vienos eilutės tekstelis – pradžia lietuviškos dainos ar eilėraščio, – *Ne visi medžiai artojams priduoti* – su data 1634 m. birželio 1 d., įrašytas ragainiečio Kristupo Otteruso albume. Prie dainos pridėta ir gaida atitinkamo brėžinėlio fone. Autorius Bridžius, t. y. Pridrikis, Gedkantas, Jono sūnus, Tamošiaus, Mažvydo bendradarbio, vaikaitis, taigi iš šeimos, kurios lietuviškumas išsiliko eilėje kartų ir reiškėsi mažesniu ar didesniu lietuvišku literatūriniu darbu. Šis Gedkantas nebuvo kunigas, bet kurį laiką su šeima gyveno Ragainėje, nes 1669 ir 1676 m. Karaliaučiuje įsimatrikuliavę jo du sūnūs – Kristupas ir Jurgis – įrašų knygoje pavadinti ragainiečiais. Visai galimas daiktas, kad šis Pridrikis Gedkantas yra identiškas su inžinieriumi Pridrikiu Gedkantu, iškilusiu nuo 1638 m. Tiesa, inžinierius Gedkantas, atsikeldamas Lietuvon ir Lenkijon, žymimas⁶⁶ Pareiniečiu, bet gal būt jis taip pasivadino, nes specializavosi ir kurį laiką gyveno Pareinėje. Nuo 1638 m. jis buvo karalių ir Lietuvos didž[iųjų] kunigaikščių Vladislavo IV ir Jono Kazimiero karo inžinierius, 1648 m. pagaminęs Vilniaus, Lukiškių ir Dancigo planus, fortifikavęs Kudako ant Dniepro ir Lvivo⁶⁷

65 Pavardė ir sutrumpinimas įrašyti ranka.

66 Buvo „pasivadino“, pataisyta ranka.

67 A) Lvovo.

tvirtovės, 1652–1655 m. Dancigo tvirtovės fortus⁶⁸, greičiausiai statęs ir Čenstakavo tvirtovę, kurios apgulumui vėliau jis vadovavo. Jis mirė 1666 m. Tai, kad Pridriko Gedkanto sūnus gimė Ragainėje, gali būti pilnai suderinta ir su inžinieriaus Pridrikio Gedkanto veikla, nes nuolatos besikeldamas karo metu iš vienos vietos į kitą, jis negalėjo su savimi ir savo šeimą gabenti, kuriai ramiausia tuo laiku vieta buvo jo gimtinėje Ragainėje. Rankraščiuose jis paliko *Topographia practica*, parašytą 1638 m., ir Dancigo fortų aprašymą iš 1648 m.

Dar vieną sveikinimo lietuvišką eilėrašį mes žinome iš 1708 m. Jį parašė mums nežinomas „wiežlib“ Balčius, kurio eilėraštis buvo išspausdintas kartu su vokiškais eilėraščiais rinkinėlyje, skirtam santuokai Pridrikio Mockeino⁶⁹ su Ona Vytiene Pleksneraite⁷⁰ pagerbti (*W Ziesemer Jahrbuch*⁷¹ d. *Vereins fuer niederdeutsche Sprachforschung 1916*).

Naujausių radinių įdomiausias yra, be abejo, ligi šiol buvęs nežinoma atskira knygutė 1769 m. išspausdintas K. Donelaičio prozinis darbas. Gauname šiuo tarpu jį pažinti iš išlikusio defektuoto egzemplioriaus, kuriam trūksta antraštinio lapo, kelių puslapių pradžioje, viduje ir pabaigoje. Viso knygutė turėjo apie 45 spausdintus puslapius. Nežinome, ar antraštiniame lape buvo padėta Donelaičio pavardė; šiaip tekste jis pasirašė ne visai aiškia slapyraide, bet autorių gauname neabejotinai pažinti iš p. 13 įdėtos ištraukos iš *Vasaros darbu*, dabartinėje redakcijoje sudarančios 267–268 eilutę („ar nežinai, kad burs nor grečną grūdą sulaukti, tai pirm to jisai tur grečną šūdą pakrėsti“). Tačiau ir be tos ištraukos iš stiliaus ir viso rašinio tono nesunku pažinti Donelaičio plunksną. Šis rašinys, būdamas vienintelis mums žinomas Donelaičio prozinis darbas (vėlesnėj savo byloje, gindamas Tolminkiemio bažnyčios reikalus, jis jį vadino tik savo vertimu, bet taip jau teko daryti bylos eigos sumetimais), yra kartu ir pirmoji lietuviška knygutė, parašyta žemės ūkio reikalais. Čia Donelaitis, anksčiau išvertęs oficialų valdžios įsakymą apie privalomą bendrų ganyklų padalijimą, paragintas administracijos ar tiesiog jos pavedamas, stengėsi įtikinti valstiečius, kuriuos šis įsakymas lietė, geru noru jį vykdyti, nes jis paskelbtas jų pačių naudai. Lengva kalba, pasirinkdamas pavyzdžius iš pačių ūkininkų gyvenimo, jis stengiasi įrodyti visus ganyklų padalijimo plusus, kurie atsiranda bendrai ganyklas valdant. Apytikrė tos knygutės antraštė galėjo būti tokia: *Gromata wieno gaspadoriaus burams apie ganyklų perdalijimo naudą*.

68 Žodis įterptas ranka.

69 Pavardė įrašyta ranka.

70 Pavardė įrašyta ranka.

71 Du vokiški žodžiai įrašyti ranka.

Tikybinės protestantų lietuvių literatūros XVII–XVIII a. srityje, be naujai surastų naujų leidimų jau žinomų tikiybinių knygučių, tenka paminėti J. Matusevičiūtės surastą Mykolo Engelio giesmę, įrašytą Berlyno egz[emplioriuje] Sengstako 1612 m. giesmyno. Nėra visai aišku, kas toks giesmės autorius – ar Mykolas Engelis tėvas, 1616–1666 m. buvęs Piktupėnų kunigu, o nuo 1666 m. ligi mirties 1677 m. D. Kleino įpėdiniu Tilžėje, ar Mykolas Engelis sūnus, tėvo įpėdinis Tilžėje nuo 1677 m. ligi mirties 1707; vaikaitis ir provaikaitis irgi Mykolai Engeliai – su giesme, greičiausiai, nieko bendro neturėjo. Tam pačiam Sengstako giesmyno egz[emplioriuje] yra įrašyta ir kita giesmė, kurią pasirašęs D. Musculus. Nustatyti tą asmenį labai sunku, nes ligi XVIII a. pradžios buvo bent penki protestantų kunigai Musculai.

Galiausiai vienas iš jau seniai žinomų J. Rėzos bendradarbių leidžiant 1625 m. *Dovydo psalmes* Petras Nikolai tikrumoje buvo Isručio vyskupu Petru Kleikiu (Kleicke, kurį Arnoldt neteisingai buvo pavadinęs Bleicke), [?]tizavusiu⁷² savo pavardę iš tėvo Mikalojaus vardo, nors pats buvo kilęs iš Klaipėdos.

VIII

XVIII a. lietuvių literatūra Didž[iojoje] Lietuvoje ligi šiol atrodo labai kukliai, ir čia daugiausiai yra kalta mūsų bibliografija, nesugebėjusi ligi šiol iš užuomaršos⁷³ iškelti daugelio to laiko raštų. Kita vertus, protestantiškųjų mūsų rašytojų XVIII a. vardai – Donelaičio, Šimelpenigio, Milkės, Ruigio, Ostermeyerio ir kitų – tiek pasaulinės, tiek tikibinės literatūros srityje tiesiog nustelbė kuklius darbelius M. Olševskio, T. Plakevičiaus, K. Klimavičiaus, S. Jakštavičiaus ir kelių kitų, kurie šiek tiek pusiau originalinių raštų parašė XVIII a. ir Vilniuje išspausdino, bet net tikibinės literatūros srityje neprilygo XVII a. Sirvydui, Jaknavičiui, Šrubauskiui. O pasaulinės literatūros srityje tik į pačią XVIII a. pabaigą pradėjo dirbti Klementas, Poška, Strazdas, o šiaip per visą XVIII a. nepažinojome nei vieno tos rūšies darbo. Tačiau, sutraukus į vieną visą, kas ligi šiol naujo paaiškėjo apie mūsų XVIII a. raštus ir rašytojus, tenka konstatuoti, kad senesnės išvados apie XVIII a. mūsų kultūrinį darbą turi būti žymiai peržiūrėtos ir pakeistos.

Įprasta laikyti, kad Lietuvos lenkinimas per bažnyčias ypatingai padidėjo XVIII a., bet išlikę pamokslų rankraščiai sako mums ką kitą. Iš XVII a., be Sir-

72 A) Žodžio pradžia neįskaitoma.

73 B) Užmarštis.

vydo *Punktų*, kurie buvo tik medžiaga pamokslams, mes neturime jokios kitos medžiagos, kuri leistų tvirtinti, kad XVII a., kur nors buvo sakomi lietuviški pamokslai, išskyrus gal vieną Vilnių. Tiesa, gal likę rankraščiuose jie mūsų nepasiekė, kaip kiti Jaknavičiaus ar Jokūbo Paškevičiaus raštai. Bet yra tikra, kad daugumoje lietuviškų parapijų lietuviški pamokslai XVII a. nebuvo sakomi. Iš XVIII a. spausdintą pamokslą turime tik vieną M. Karpavičiaus iš 1794 m., kuris, be to, buvo ne originalus, bet verstas iš lenkų kalbos. Bet užtat rankraštinių lietuviškų pamokslų rinkinių susiranda⁷⁴ vis daugiau ir daugiau. Be jau minėto anksčiau Šimkevičiaus pamokslų rinkinio, žinome rinkinį iš 1716–1729 m. pamokslų Grūšlaukio klebono Stepono Sabalio (Sabalavičiaus ar Sabulavičiaus), kurių tarpe yra 11 lietuviškų ir 14 lenkiškų; nežinomo domininkono pamokslų rinkinį iš 1718–1739 m. iš rytų ir pietų Lietuvos, kuriame yra 20 lietuviškų, 68 lenkiški ir 1 lotyniškas pamokslas. 1767–1768 m. tūlo Radzikovskio pamokslų rinkiny yra vienas lietuviškas. 1782–1792 m. rinkiny kelių tomų Troškūnų konvento klierikų pamokslų yra lietuviški pamokslai pasakyti ir užrašyti klieriko Teofiliaus Liberavičiaus, Pelicijono Švegždžio-Švegždavičiaus, Pacifiko Alenkevičiaus, Leono Tumo-Tumavičiaus ir Antano Samulio-Samulevičiaus; 1792–1793 m. rinkiny bernardinų sakytų pamokslų yra 75 žemaitiški pamokslai, daugiausia sakyti Rudolfo Šimkevičiaus ir Petro Bukanto; rinkiny pamokslų iš 1792–1795 m., sakytų Dotnuvos bernardinų, yra 60 lietuviškų ir 37 lenkiški; jie daugiausia sakyti Domininko Dambrausko, kiti gal ir to paties Rudolfo Šimkevičiaus; rinkiny pamokslų iš 1792–1795 m., sakytų vak[arų] Lietuvoje Antano Monkevičiaus ir kt., yra šeši lietuviški tarp daugelio lenkiškų; rinkiny pamokslų iš 1763–1799 m., yra eilė ir lietuviškų ir t. t. Kadangi lietuviškais pamokslais, kaip būdinga mums kultūrine medžiaga, susidomėta palyginti neseniai, tai nėra abejonės, kad jų iš to paties laiko dar būtų galima daug daugiau rasti, jei būtų kaip reikiant išieškotos visos senųjų klebonijų pastogės. Bet jau iš to, kas jau dabar surasta, aišku, kad lietuviškų pamokslų sakymas buvo jau tiek paplitęs, kad daugelyje vietų, ypač į XVIII a. pabaigą jie jau nustelbia lenkiškuosius.

Greta susidomėjimo gyvu pamokslininko žodžiu auga nuolatos susidomėjimas ir religine lietuviška knyga. Religine, nes kitų tuo laiku dar nebuvo. Susiradus⁷⁵ Vilniaus akademinės spaustuvės užrašų knygai iš paskutiniosios XVIII a. ketvirties, paaiškėjo, kad be tų knygų, kurios ir anksčiau buvo mūsų bibliografijai žinomos, buvo išspausdinta daug naujų, kurių visai nežinojome. Nemaža

---

74 A) Atsiranda.

75 B) Čia ir kitur – atsiradus.

žinių apie nežinomas knygas XVIII a. paaiškėjo iš kitų šaltinių. 1924 m. leidamas *Lietuviškos Bibliografijos* I dalies pirmąjį leidimą, buvau sužymėjęs vos 77 lietuviškas knygas, išspausdintas XVIII a. ir skiriamas Didž[iosios] Lietuvos katalikams (Baltramaitis 1904 m. 56), tuo tarpu dabar jau turime žinių apie 149 spaudinius (iš jų 147 spausdintus Vilniuje), t. y. beveik tris kartus tiek, kiek aš pats prieš dvidešimt metų buvau sužinojęs, ir tai nežiūrint to, kad toli ne visos, ypač XVIII a. pirmoje pusėje, knygos mums ir dabar⁷⁶ yra žinomos. Iš tų XVIII a. 149 knygų pirmąjį pusei šimtmečio krenta 32, o antrai 117, kas rodo ypatingą augimą lietuviškų knygų pareikalavimo ypač tuo laiku, kada valstybė pergyvendavo politinę⁷⁷ krizę. Bet dauguma to leidžiamo knygų prieauglio krenta ne originalėms⁷⁸ knygoms, bet verstinėms ar perdirbiniams iš lenkų kalbos ir be to, dažniausiai, senų leidimų pakartojimams. Iš spausdintų XVIII a. knygų pirmą vietą užima skiriami ne skaityti, bet vartoti bažnyčiose *Rituale sacramentorum*⁷⁹ su lietuviškomis krikšto ir jungtųjų formulėmis; jų išspausdinta bent 24 leidimai, bet jie čia į tą skaičių 149 leidimų neįeina. Tarp lietuviškų knygų pirmą vietą užima Jaknavičiaus *Ewangelie polskie y litewskie*, kurios XVIII a. buvo bent 22 kartus perspausdintos iš XVII a. leidimų. Nors šios evangelijos buvo vartojamos ir bažnyčiose, bet labiausiai buvo perkamos sekmadieniems skaitymams namie. Populiariausi XVIII a. maldaknygė *Rožančius*, kurios pirmas leidimas pasirodė 1681 m., ligi 1797 m. susilaukė 19 leidimų, iš jų 17 leidimų XVI-II a., be to, bent 20 leidimų XIX a. 17 leidimų XVIII a. susilaukė ir elementorius su katekizmu *Mokslas skaytima*; visi tie leidimai tenka XVIII a. antrai pusei. M. Olševskio *Broma atwerta ing wiecznasti* antroji XVIII a. pusėje buvo bent 11 kartų pakartota. Pirmą kartą dar XVII a. išspausdintas Šrubauskio *Balsas širdies* XVIII a. buvo perspausdintas bent 10 kartų. Maldaknygė *Altorius duchaunas*, vėliau nukonkuravusi ir *Rožančiu*, buvo bent penkis kartus pakartota šiuo pavadinimu, ir tris kartus kaip *Aukso altorius*; trečioji maldaknygė – *Jezus, Marija, Juozapas šv.* – ypač populiarūs XIX a. – XVIII a. pasirodė pirmuoju leidimu. *Giesmių apie szv. Mariją Paną* pasirodė bent 8 leidimai; jas sudėjęs tūlas M. V. – gal Mikalojus Vodinskis. Bent penkis kartus buvo išspausdinta maldaknygė, vėliau nekartojama ir dabar žinoma tik abejotinu pavadinimu – *Žemaitis prigimtu savo liežuviu Poną*⁸⁰ *Dievą garbina* – nei vienoje bibliotekoje nežinome nei

76 Žodis įrašytas ranka.

77 Buvo „ypatinga“, pataisyta ranka.

78 A) Originalioms

79 B) Lot. k. sakramentų ritualas.

80 Žodis įrašytas ranka.

vieno jos egz[emplioriaus]: sako, vienas egz[empliorius] buvęs Četvertininkų bibliotekoje. Keturis kartus dviejose skirtingose redakcijose buvo išspausdintas ir *Živatas Pono Jezaus*; keturis kartus išspausdintas *Pamokslas krikščioniškas*, bent tris kartus *Knyga Juozapa Szwenta*, tris kartus *Kalvarijos* ir eilė kitų knygūčių, kurios pasirodė tik vienu leidimu. Tos kartojamos keliuose leidimuose knygutės sudaro 80% visų XVIII a. išspausdintų lietuviškų knygų. Tarp kito ko, tai rodo į vieną susidomėjimo lietuvių knygomis savybę – lietuviškų knygų pareikalavimas prašoko pajėgumą galinčių lietuviškai rašyti, ir leidėjai, neturėdami naujų raštų, bet nuolat gaudami naujus lietuviškų knygų reikalavimus, sugeba juos patenkinti vien kartodami anksčiau išspausdintas knygas, kad tik koku nors būdu patenkinti pirkejus. Ir tikrai, nauji vardai, su kuriais šiuo metu susiduriame, išskyrus vieną Strazdą, kuris iškilo tik XIX a., nedavė mūsų literatūrai nieko reikšmingesnio. M. Olševskis, T. Plakevičius, Jonas Lukoševičius (jis greičiausiai pats savo parašytą lietuviškai knygutę išvertė paskui latviškai), K. Klimavičius, Jonas Domoševičius, S. Jakštavičius, Jonas Lachavičius – tai daugiausia mūsų tikibinės [literatūros]⁸¹ pripuolami palydovai. Tiesa, ne viskas, kas šioj srity buvo parašyta, buvo išspausdinta. Daugelis rankraščių mūsų nepasiekė; bet keletas ir išliko: tai Jurgio ar Kristupo Lopacinskio 1794 m. parašyta *Karszta balsa apasztaliszka atnaujinima* (376 p.) ar pranciškono, Troškūnų klebono Kipriono Lukausko *Duona dwasiszka* 1795 m. (380 p.) ir *Pamokslas izz prisakima Diewa* 1797 m. (414 p.).

Tačiau paskutiniu metu paaiškėjo ir keli vardai, kurie literatūroje gal užims daug didesnę vietą už anuos, anksčiau žinomus. Štai jau 1734 m. vėlesnysis Vilniaus akademijos astronomijos profesorius ir astronominės observatorijos steigėjas Tomas Žebrys-Žebrauskas mėgina rašyti lietuviškai, tik vėliau, persimetęs į tiksliąją mokslų sritį, liaunasi. Vėl paaiškėjo, kad 1770 ir 1772 m. išleisto *Prasto pamokslu* autorius yra jėzuitas Jonas Jaskaudas, kuris daugiau, kaip 25 metus dirbo Drangovščiznoje (ties Tilže) ir Karaliaučiuje tarp tenykščių katalikų lietuvių. Jo *Prasto pamokslu* gražia kalba gėrėjosi dar S. Daukantas, nežinodamas, kas jį parašė. Galiausiai paaiškėjo ir vienas anksčiau visai nežinomas lietuvis poetas – jėzuitas Jurevičius. Su jo vardu pirmą kartą susidūrėme, susiradus⁸² vysk[upo] Kossakovskio laišku, rašytam Vilniaus universiteto rektoriui 1802 m. gruodžio 13/25 d., kur prašo jam atsiųsti lietuviškus eilėraščius žymaus lietuvių poeto Jurevičiaus „kuris lotynų eilėraščių pavyzdžiu parašė pagarsėjusius lie-

---

81 A) Praleistas žodis

82 B) Atsiradus.

tuviškus eilėraščius“. Deja, jis paminėjo tik Jurevičiaus pavardę, bet nenurodė jo vardo. Lietuvių literatūra nei bibliografija jokio Jurevičiaus nežinojo. Lenkų bibliografija žino tik Joną Jurgį Jurevičių, kuris apie XVII a. pusę rašė eiliuotus lenkiškus ir lotyniškus panegirikus⁸³, o XVIII a. jėzuitų Jurevičių buvo gerokas būrys. Iš jų visų atrodo labiausiai tiktų Tadas Jurevičius, ilgai gyvenęs Gardine ir ten mokytojavęs kartu su Ks. Baužu⁸⁴, paskui buvęs Gardine internuoto ekskara liaus Stanislovo Poniatovskio nuodėmklausiu, jį paskui nulydėjusiu į Petrapilį⁸⁵. Šį Jurevičių gerai pažinojęs Kossakovskis, kuris jį pats ir Vilniaus pralotu⁸⁶ pakėlė. Bet tuo metu, kada Kossakovskis rašė savo laišką universitetui, Tadas Jurevičius dar buvo gyvas (jis mirė 1806 m. gruodžio 8 d.), tai patogiausia Jurevičiaus eilėraščių reikalu būtų buvę kreiptis į patį autorių, jei bent Kossakovskiui buvo žinoma, kad tie eilėraščiai atiduoti universitetui. Tačiau dėl šito fakto tuo tarpu negalima būti visiškai tikram, kad Kossakovskio Jurevičius turėjo Tado vardą.

Dar sunkesnis klausimas surasti jo eilėraščius. Čia V. Maciūnas buvo prileidęs, ar nebus tik Jurevičiaus parašyti tie eilėraščiai, kuriuos Baužas įsidėjo į savo knygą *O początkach narodu litewskiego*. Jau seniai buvo žinoma, kad nežiūrint savo lietuviško patriotizmo, Baužas labai menkai mokėjo lietuviškai ir dėl to nebuvo abejojama, kad jo įdėti eilėraščiai *Wanda buwa graża merga, Lanku karalaite, ištrauka iš IV kny[gos] Eneidos, Jau pirma ant ziames naujas Garstioje swiesibe* ir ištrauka iš Ovidijaus *Metamorfozių: Givenimas Saulis buwo* – rašyti ne Baužas, bet kito, nežinomo asmens. Šie eilėraščiai pilnai atitiktų Kossakovskio apibūdinimui „lotyniškų eilėraščių pavyzdžiu“ ir juos iš Jurevičiaus Baužas galėjo gauti dar tuo laiku, kada jie abudu dirbo vienoje mokykloje, ar iš Kossakovskio, kada Baužas, kaip ir Kossakovskis, gyveno Varšuvoj. Žinoma, Jurevičiaus eilėraščių galima ieškoti ir tarp tų bevardžių eilėraščių, kurie įvairiuose nuorašuose iš XIX a. pirmos pusės išliko. Tačiau šiuo tarpu Jurevičiaus asmuo ir kūryba lieka mums visiškai neaiškūs.

IX

XIX a. Didž[iojoje] Lietuvoje nuolatos auga spaudinių skaičius. Toje srityje naujų leidinių paskutiniu laiku nedaug teatsirado, bet užtat čia nuolatos sužinome apie naujus rašytojus, kurių darbai išliko rankraščiais, nors žymi tų ran-

83 A) Panegirikas, lot. k. iškilminga šlovinamoji kalba.

84 B) Bauža, čia ir toliau.

85 C) Dab. Sankt Peterburga.

86 D) Prelatu.

kraščių dalis mus nepasiekė. Rytprūsioose turime atvirksčių reiškinių – naujų rankraščių ar žinių apie rašytojus, kurie savo raštus rankraščiuose paliko, turime nedaug, užtat paaiškėjo daug naujų spaudinių, nors tai daugiausia žinomų knygų nežinomi leidimai ar smulkios tikybinės propagandinės brošiūros, daugumoje ar verstos, ar perdirtos iš vokiečių kalbos. Naujų vardų veik neiškyla, naujų literatūrinių faktų veik nepaaiškėja. Čia gal įdomiausias naujas mūsų bibliografijai paaiškėjęs faktas, tai žinia, kad pradėję eiti 1832 m. *Nusidawimai apie Ewangelijos praplatinimą* nebuvo pirmasis mūsų protestantiškas ir iš viso lietuviškas periodinis leidinys. Kaip paaiškėjo iš žinios, paties Kelkio įdėtos pirmam 1832 m. *Nusidawimų* numery, jie turėjo savo pirmatakūną⁸⁷ 1823–1824 m. spausdinamų *Nusidawimų* Dievo *Karalystėje* vardu. Ne visai aišku, ar tai tikra periodika, ar tik tuo pačiu vardu pasirodė 1823 ir 1824 m. dvi knygutės. Viena vėlesnioji informacija šių *Nusidawimų* leidėju ir redaktoriumi deda Pridrikį Natanielių Ostermeyerį, kuris 1815–1827 m. buvo Kalninkų kunigu, o 1827–1846.VIII.4, kada jis mirė, Būdviečių kunigu. Šis Ostermeyeris kilęs iš gerai lietuvių literatūrai pasitarnavusios šeimos – jo senelis žinomas rašytojas Gotfridas Ostermeyeris, tėvas didis lietuvių užtarytojas⁸⁸ Zigfridas Ostermeyeris.

Didž[iosios] Lietuvos literatūra šiuo laiko tarpu duoda daug daugiau ir daug įdomesnės naujos medžiagos. Jau eilę seniau nežinomų literatūrinių faktų buvau iškėlęs 1931 m. *Tautoje ir Žodyje (Nežinomi senieji lietuviški tekstai)* ir 1933 m. *XXVII knygos mėgėjų Metraščio* I knygoje (*Nežinomi ir mažai žinomi XIX a. lietuviški rašytojai*). Jų čia nekartodamas, prabėgomis paliesiu vieną – kitą naujai paaiškėjusį rašytoją ar raštą, maždaug prisilaikydamas chronologinės tvarkos.

Silvestras Rucevičius, neseniai paaiškėjęs maldaknygės *Jezus Marya Juozapas Szw.* sudarytojas ir taisytojas (jei XVIII a. jos pirmasis leidimas ne jo buvo paruoštas), nebuvo tik pripuolamas lietuvių literatūros dalyvis, bet, kaip paaiškėjo iš jo laiško J. A. Pabrėžai, jau 1805 m. parašė ir savo lėšomis išleido *Iszguldimą Aferos misziu szwentu*, kur jo pavardė nebuvo padėta.

1809 m. mirus dominikonui Aurelijonui Bukantui, buvo atiduota į Dotnuvos konvento⁸⁹ biblioteką trys tomai, iš daugiau kaip pusantro tūkstančio puslapių, jo pamokslų; šio rinkinio antrasis ir trečiasis tomas ligi mūsų laikų išsiliko. Antrame tome iš 81 pamokslo yra tik 17 lietuviškų, trečiame iš 48 pamokslų penki lietuviški.

87 A) Pirmtaką.

88 B) Užtarėjas.

89 C) Iš lot. k., vienuolių, igaliotų spręsti ordino reikalus, susirinkimas.

Šiek tiek paaiškėjo 1816 m. J. A. Giedraičio išleisto *Naujo Ystatimo* klausimas. Tikrumoje mes čia turime ne vieną, bet tris tais pačiais metais išspausdintus leidimus: pirmas leidimas turi paskutiniame puslapyje padėtą neteisingą paginaciją⁹⁰ 398 vietoje 388; tai pagrindinis leidimas. Šio pirmojo leidimo nedidelį egzempliorių skaičių atmušus geresniame popieriuje su paausintais kraštais ir pridėjus prancūzišką J. A. Giedraičio prakalbą – paaukojimą Aleksandriui I, buvo gautas antras leidimas. Išspausdinus jau žymią dalį egzempliorių ir suardžius apie pusę rinkinio, įsitikinta reikale atmušti didesnę egzempliorių skaičių. Vietoje suardytų pirmųjų 22 lankų (176 psl.) buvo surinktas naujas rinkinys, stengiantis jį surinkti visiškai taip pat, kaip ir pagrindinį leidimą, bet ypač antraštėse nesugebėjus išvengti pavartoti kitas raides ir daugybę įvairių naujų korektūros klaidų ir dalimi pakeitus rašybą, nes atrodo, kad tos dalies korektūrą atliko pati spaustuvė. Antroji knygos pusė, nuo p. 177, buvo atmušta iš seno rinkinio be jokių pakeitimų, tik buvo nuimta neteisinga paskutinio puslapio paginacija ir jos vietoje nepadėta jokios paginacijos. Iš to nepaginuoto paskutinio puslapio ir lengviausia tą trečią leidimą pažinti.

Kun. Laurynas Bortkevičius, Strazdo *Kialio kryžiaus* 1819 m. leidėjas, išvertęs lenkiškai Strazdo *Hymną apie šv. Jackų* ir dalį jo giesmių, pirmą kartą dar 1810 m. išspausdintų, pats savarankiškai 1817 m. lietuviškai išleido *Karawaką arba križių Anioliszką*. Atsirėmęs kun. K. Vizgirdos 1860 m. raštu Valančiui buvau tą leidinį neteisingai priskyres Vizgirdai, kuris tikrumoje 1860 m. pristatė jį Valančiaus cenzūrai kaip savo raštą, bet Valančius aprobato nedavė, laikydamas tą raštą liaudžiai nenaudingą.

S. Daukanto seniausiu mums žinomu raštu tenka laikyti L[ietuvių] M[mokslo] Dr[augijos] saugojamą rankraštį: *Prižodey arba Trumpas, o Tykras Pamokslas diel Apsyeima ant swieta 1813 m.* (72 p.), kur patarlės parašytos eilėraščių forma⁹¹.

Išsisaugoję rinkinys lietuviškų ir lenkiškų pamokslų iš 1775–1820 m., rašytas Varnių katedros pamokslininko kun. Igno Albrechto (rankrašty nėra jo vardo). Iš pastabos prie vieno pamokslų aiškėja, kad bent dalies lenkiškų pamokslų kalbą taisė Kražių mokyklos mokytojas Pelicijonas Alkimavičius.

Iš šiam almanache V. Maciūno aprašytos kun. Vilmiko su Vilniaus cenzūros bylos paaiškėjo vardas Aleksandras, seniai mums žinomo autoriaus

90 A) Iš lot. k., puslapių numeracija.

91 Prie šios pastraipos parašėje rašalu parašyta: „Tai ne S. Daukanto rankraštis.“ Deja, nepavyko nustatyti šios pastabos autoriaus.

Butkevičiaus, kuriam greičiausiai priskirtinas ir išlikęs L[ietuvių] M[okslo] Dr[augijos] rankraštis *Dikcyonorius Liezuwia Lietuwiszka* iš 1820 m. (685 p.).

Dėl Rupeikos *Jono iz Swistoczes* vertimo, išleisto 1823 m., jau anksčiau buvo iškeltas spėjimas, kad tai ne jo darbas, bet kito nežinomo lietuvio, kuris tam tikrais sumetimais padėjo⁹² autorių Rupeiką, juo labiau, kad ir antraštėje padėta, jog „iszgulditas“ Rupeikos „kasztu ir storone“. Atrodo, kad greičiausiai tuo vertėju buvo Simanas Stanevičius, kurį matyt, rišo su Rupeika gentytės ryšiai: mes žinome, kad XVIII a. Žemaičiuose gyveno Juozapas Rupeika su žmona Marijona Stanevičiūte, ar tai nebuvo kun. Juozapo Rupeikos tėvai? Jei tikrai, tai dėl Stanevičiaus darbo neturėtume mes ir abejoti – galimas daiktas, kad J. Rupeika, kaip Kiprijonas Nezabitauskis Kajetonui Nezabitauskiui, padėjo eiti Stanevičiui mokslus, ir tas, dėkingumo jausmo skatinamas, savo parašytoje knygutėje autoriumi padėjo Rupeiką, greičiausiai savo dėdę, lygiai taip pat, kaip Kajetonas Nezabitauskis savo Kluko vertimo autoriumi padėjo brolių Kiprijoną.

Yra duomenų, kad ir Vilniaus vyskupas, prieš tai kurį laiką universiteto rektorius ir vyriausios seminarijos vedėjas, Andrius Benediktas Klungevičius-Klungis buvo prisidėjęs prie lietuviškos tikybinės literatūros kūrimo. 1828 m., jau būdamas paskirtas Vilniaus vyskupijos valdytoju, jis asmeniškai įteikė Vilniaus cenzūros komitetui peržiūrėti knygutę *Pawinastės krikščioniszkos arba Katechizmas apie tuos dajktus, kuriuos kiekvienas krikščionis tur tikėt, žinot ir darit... iz lėkiszko lietuwiszkaj izsguldytas ir padaugintas*; pirmas tos knygutės leidimas pasirodė 1825 m. Labai abejotina, kad užėmęs sostinęje aukščiausią tikybinėje jerarchijoje vietą, jis rūpintųsi cenzūros leidimo išgavimu svetimam, ne savo rankraščiui. Greičiausiai, tai buvo jo darbas, kaip ir lenkiškas originalas. Galima prileisti, kad ir knygutė *Litanios su maldomis apie s. Petra*, kurios lenkiškas originalas buvo Klungevičiaus parašytas, o lietuviškas vertimas, vertėjo nenurodžius, buvo išspausdintas tik metams nuo Klungevičiaus mirties suėjus, buvo ir lietuviškai to paties Klungevičiaus išversta. Galiausiai, tą patį galime prileisti ir dėl 1832 m. lietuviškam vertime išspausdinto *Trumpo pamokslo apie paszanawoimą Ciesoriaus wissos Rossios*, kurio lenkišką originalą irgi Klungevičius parašė.

Kun. Juozas Kierbedis⁹³ yra palikęs rankraštį iš 1826 m. *Meditacijų* (280 p.), nors ne visai aišku, ar jis čia tik aprobavo svetimą darbą, ar pats jį parašė.

92 A) Užrašė – čia ir toliau.

93 B) Kerbedis.

Pijoras kun. Nereušas Stankevičius, o gal ir Stonkus, nes savo pavardę lietuviškai rašė Stonkevičius, 1826 m. atskiram lapelyj išleido *Giesmę ant Garbės S. Jokuba Apaszt. Patrona Szwiekszniū parapijos*. Stankevičius – tai vienintelis mums žinomas pijoras, susidūręs su lietuviškais raštais, jei neskaityti abejotino XVIII a. pijoro Lopacinskio, neva parašiusio lietuvišką žodyną. Stankevičius nuo 1807 m. buvo Raseiniuose matematikos ir gamtos mokslų mokytoju, nuo 1809 m. ten pat prefektu, vėliau, matyt, Švėkšnos klebonu.

Įdomiai aiškėja ir santykiai Vilniaus lenkiškosios cenzūros ir lenkiškosios šviesuomenės prie lietuviškų knygų. V. Maciūno straipsnis apie Vilmiką tuo atžvilgiu daug naujos šviesos įneša. Greičiausiai, ryšyje su tos bylos pabaiga, kada paaiškėjo, kad Vilniaus lenkų cenzūra tik ir teieško priekabių, kaip neduoti leidimo lietuviškoms knygoms išspausdinti, Vilniaus lietuvių tarpe (gal to paties S. Stanevičiaus iniciatyva) kilo mintis apsigynimui nuo tokio lietuviškų knygų boikoto įvesti į cenzūros komitetą savo žmogų, sąmoningą lietuvi. Tokiu žmogumi pasisiūlė Juozapas Volodzka. Gimęs 1763 m. Vainuto parapijoje, 1793 m. Vilniaus akademijoje įsigijęs filosofijos daktaro laipsnį, 1793–1797 m. buvęs Kauno pavietinės mokyklos matematikos ir fizikos mokytoju, o paskui privatinio mokytoju ir įvairių didikų ūkiškų reikalų vedėju, Volodzka, pasiūlydamas nemokamai cenzūruoti lietuviškas knygas, turėjo jau 65 metus. Vilniaus cenzūros komitetas visokeriopai tam priešinosi, bet Volodzka, visgi, buvo Vilniaus apygardos mokslo globėjo paskirtas cenzoriumi. Ir čia iš karto kaip cenzorius jis įnešė naujenybę: jei anksčiau cenzūra savo leidimą tam tikrai knygai spausdinti dėjo lenkiškai, jis, cenzūruodamas Stanevičiaus *Szeszes pasakas*, cenzūros leidimą įrašė lietuviškai, pasirašęs „Cenzorius Josephas Wolodzko, Daktaras filosofijos Žemaitis“. 1828 m. pabaigoj jis įteikė cenzūrai ir savo parašytą knygutę: *Altorėlis arba maldos katalikiszkaį krikščioniszkos su giesmėmis* (p. 22). Volodzkai po kelių mėnesių, 1829 m. kovo 24 d., mirus, knygutė jau nebuvo išspausdinta, ir, galimas daiktas, dingo tarp cenzūros bylų.

Tuolaikinės lenkų šviesuomenės dalies pažiūrai į lietuviškų knygų reikalą dar būdingesnė byla dėl išspausdinimo kun. Stanevičiaus parašytos žemaitiškai aritmetikos. Ši knygutė, jei būtų išspausdinta, būtų pirmoji tos rūšies lietuviškai parašyta knygutė ir būtų užkišusi labai svarbią spragą parapinių mokyklų programoje, kur kad ir buvo dažniausiai dėstoma aritmetikos pradžia, bet, nesant lietuviškų vadovėlių, buvo dėstoma lenkiškai. Bet kaip tik dėl tos priežasties jos ir nepavyko išspausdinti. Stanevičiaus rankraštis buvo

įduotas Vilniaus gub. mokyklų direktoriui Kajetonui Krasovskiui, kuris jį įvertinti pasiuntė Kražių gimnazijos matematikos mokytojui, lenkui Adomui Dąbrowskiui⁹⁴, kuris 1830 m. rugpjūčio 7 d. ir atsiuntė Krasovskiui savo atsiliepimą. Veik neliesdamas vadovėlio matematinės pusės, Dąbrowskis visu smarkumu puolė tą vadovėlį tik dėl to, kad jis parašytas lietuviškai (žemaitiškai). Pradžioje pabrėžęs, kad mokslo veikalo rašymas žemaitiškai yra valstiečiams nereikalingas daiktas, toliau nurodo, kad žemaičių kalbos įvedimas esąs priešingas valstiečių gerovei ir mokslo apygardos bendram mokslo planui... Mokslai nieko nelaimėsia, jei jiems dėstyti vietoje visuotinės krašto kalbos (suprask lenkų), garsiųjų mokslininkų išlavintos, bus pavartota provincijos tarmė, stovinti žemame kultūros laipsnyje... Kadangi dėl tų priežasčių šis veikalas yra netinkamas, tai jis pripažįstamas nenaudinga... Tokia „autoritetinga“ nuomonę gavę lenkai valdininkai savaime aišku cenzūros leidimo nedavė. Įdomu, kad po 30 metų visai panašius motyvus pavartojo rusų administracija prieš lenkų kalbą Lietuvos mokyklose... Kadangi susirašinėjime dėl to vadovėlio spausdinimo nėra nurodytas autoriaus vardas, tai nėra visai tikra, kuris kun. Stanevičius jį bus parašęs. Jų buvo keli, bet labiausiai čia atitinka kun. Jeronimas Stanevičius, gimęs Raseinių aps[krityje] 1793 m., Vilniaus universitete studijavęs fizikos-matematikos fakultete ir jį baigęs Filosofijos magistro laipsniu, 1814 m. stojęs į karmelitų ordiną, nuo 1819 m. dėstęs matematiką ir fiziką Kolainių karmelitų mokykloje ir kurį laiką buvęs tos mokyklos prefektu, o 1828–1843 m. buvęs Lietuvos karmelitų provinciolu. Jis mirė po 1854 m.

Iš kitų asmenų, su kuriais susiduriame dar prieš 1831 m., jau Liet[uvijų] bibliografijos papildymuose iš S. Moravskio atsiminimų buvau ištraukęs kun. Antaną Medziogorskį, gimusį 1752 m. ir mirusį Kaune 1828 m. rugsėjo mėn. 2 d. Buvęs Rumšiškės, paskui Darsuniškio klebonu, jis savo apylinkėje pagarsėjo, be kita ko, sąmojingais lietuviškais, lenkiškais ir lotyniškais eilėraščiais, kurių tačiau nė vienas nėra mus pasiekęs, jei bent jų ieškoti tarp įvairių to laiko bevardžių eilėraščių. Visai pripuolamai su lietuvių literatūra susidūrė jaunas (gimęs 1813 m.) Adomas Underavičius, kuris, sekdamas lenkišką dainelę lietuviams sukilėliams, 1831 m. parašė *Gieysmi žemaičių Telsiu pawieta*. Po sukilimo emigravęs į Prancūziją, jis 1878 m. Paryžiuje išleido lenkiškų eilėraščių rinkinį.

---

94 A) Dombrovskiui.

X

Laikotarpyje tarp dviejų sukilimų lietuvių visuomenėje pastebimas vis didėjantis palinkimas prie poezijos. Tie visi „poetai“, kurie tuo laiku pradėjo eilėraščius rašyti, toli ne visi nusipelnė tam tikros vietos lietuviškam Parnase, tačiau būdingas ir jų gausumas, ypač kad čia dirbo ir pasauliečiai, ir kunigai, labai pasižymėję tikybinės literatūros srityje. Iš to laiko jau anksčiau buvo žinomi eilėraščiai Pabrėžos, Ivinskio, Valančiaus, Kiprijono Nezabitauskio-Zabičio, V. Zagurskio, M. Akelaičio, Klemenso Kairio, J. Varkalos-Varkolevičiaus, L. A. Jucevičiaus, K. Praniauskaitės, Antano Savickio, Prano Savickio, A. Rožėno, P. Zatorskio, B. Miknevičiaus, Pabijono Barkauskio, J. Skeberdžio, A. Jasevičiaus, Juliaus Anusavičiaus, Lauryno Tautkaus-Tautkevičiaus, pagaliau, Antano Baranauskio⁹⁵, kuris jų visų priekin prasimušė ir literatūros istorijoje beveik visiškai nustelbė. Bet ir tas dvidešimties su viršum asmenų būrys neapima visų ano laiko poetų. Aiškėja ir kiti, anksčiau nežinomi ar nepastebėti. Štai, Vilniaus dvasinės akademijos rektorius A. Osinskis, cenzūruodamas akademijos auklėtinių laiškus, vienam laiškų, rašytų buvusio akademijos auklėtinio Juozapo Korsako žinomam L. A. Jucevičiui, užtiko Korsako parašytą lenkišką eilėraštį – savitą degtinės panegiriką, kurį tas pasiuntė Jucevičiui ir savo lietuviškam vertime, prašydamas jį ištaisyti ar iš naujo išversti. Šis Korsakas, gimęs 1814 m., mirė apie 1862 m. ir buvęs Taboriškių, Valkininkų, Butrimonių ir Šaltininkų vikaru, kitais savo lietuviškais darbais nėra žinomas, bet tik 1842 m. išspausdino lenkišką eilėraščių rinkinį.

Kitą eilėraštį – *Senelej* (*Mes senelej diengalelej*) pateikia S. Daukantas savo *Dajnėse Žiamajtiu* 1846 m. su pastaba: „Amž. at. paraszę koneg. Grikszos tą dajnę.“ Daukantas apie autorių nepateikia jokių žinių, bet tai neabejotinai kun. Laurynas Grikša-Grikštavičius, gimęs apie 1774 m. ir miręs 1844 m. vasario 11 d., daugiau kaip trisdešimtį metų gyvenęs altaristas Žarėnuose. Galimas daiktas, kad jo ir daugiau eilėraščių parašyta.

Iš 1889 m. Prano Girdvainio laiško Stanislovui Didžiuliui sužinome, kad Girdvainis, 1863 m. ištremtas už dalyvavimą sukilime, dar 1848 m. buvo parašęs vėliau išgarsintas *Girtuoklių kantičkas – Pažitkay ysz Girtybes* (*Pradiekiam apsakity džiaukmsus ir linksmybes pyioku dienas giwenyma yr girtybes*). Spaudos draudimo laikais jos buvo įvairiai ištaisosomos, ir vienas, K. Stikliaus, perdirbinys daug kartų buvo spausdinamas. Girdvainis prie 1889 m. laiško buvo pridėjęs ir savo, matyt, iš atminties surašytą nuorašą, bet ir Daukanto

95 A) Baranausko.

palikime buvo likęs daug senesnis tų kantičkų nuorašas su parašu Igno Povilo, Leono sūnaus, Miedziochovskio, kuris, matyt, eilėraščių nurašė.

Pagaliau ir Baranausko prietelius Klemensas Kairys, neseniai žinomas tik vienu savo lietuvišku eilėraščiu, prie kurio 1931 m. buvau pridėjęs dar du, išspausdintus *Tautoje ir Žodyje* VII kn., praturtino mūsų literatūrą dar dviem lietuviškais eilėraščiais iš 1856 m. Iš jų matyti, kad tai buvo pradžia viso lietuviškų eilėraščių rinkinio, mūsų nepasiekusio. Šiuos eilėraščius išspausdiname 1944 *Varpų* antroje knygoje.

Pasaulietinės prozinės literatūros srityje šiam laikotarpyje paaiškėjo pora naujų faktų iš korespondencijos su spaustuviniu Zavadskiu. Autorius 1833 m. išspausdintos *Gramatyka polska dla litwinów* Motiejus Pranas Marcinkis-Martinaitis vienam laiškų išaiškino, kad 1852 m. išspausdintas kun. Didinskio-Dėdyno vardu *Mokslas lietuviszko skajtimo ir katechizmas* yra darbas ne Didinskio, bet paties Marcinkio. Didinskio pavardę čia įdėjo elementoriaus nurašinėtojas, be Didinskio ir Marcinkio žinios, ir vėliau pats Didinskis iš patekusių į jo rankas egzempliorių pats savo pavardę išskusdavęs. Tas pats Marcinkis apie 1856 m. buvo paruošęs spaudai pradinės aritmetikos vadovėlį (antras bandymas po kun. Stanevičiaus) ir „papročių mokslą“, bet jam tarp 1856 ar 1860 m. mirus, matyt, abudu tie rankraščiai pateko į rankas jo broliavaikio, kurį laiką buvusio Varšuvos dvasinės akademijos rektoriumi, Antano Marcinkio, o šis 1861 m. pakartojė tik Marcinkio gramatiką, bet anų rankraščių neišspausdino.

Dirbęs Vilniaus vyskupijoje kun. Domininkas Budrikas (gimė Žemaičiuose 1798 m., mirė Zablotėje 1873 m. balandžio 17) ligi šiol buvo mums žinomas tik vertimu Z. N. knygutės apie degtinę – *Namu križiaus* 1856 m. Iš jo 1856 m. korespondencijos su Zavadskiu aiškėja, kad jis buvo spaudai įteikęs dar tris knygutes ne tikybinio, bet moralinio pamokomo turinio. Zavadskis, kuris lietuviškas knygas spausdino tik tuo atveju, jei autoriai atlygindavo spausdinimo išlaidas ar buvo tikras gero pelno, nei vienos tų knygučių neišspausdino (ketvirtąją *Namų kryžių*, išspausdino Olgelbrandas), nors jį Budrikas ir stengėsi įtikinti, kad lietuviams reikalingos ne vien tikybinės, bet ir pasaulinės knygos. Autorius, tuo laiku būdamas Labūnavos vikaru, pats jų išleisti negalėjo ir rankraščiai, matyt, vėliau dingę, jam iš parapijos į parapiją besibastant.

Tam pačiam laiko tarpe iškyla ir tikybinės literatūros srityje daug naujų vardų ir raštų, kurių keletą tenka paminėti. Paaiškėjo, kad slapyvarde K. J. K.

pasirašęs autorius *Jeneralno rokundo sumenes* 1843 m. yra kun. Jokūbas Kurmavičius (gimė 1802 m., mirė Šenberge 1858 m. gegužės 18 d.), kuriam, greičiausiai, tenka priskirti ta pačia slapyraide pasirašytą *Atsižegnojimą ir barne Mikola su Anielka*, išspausdintą Ivinskio kalendoriuje 1860-ms metams ir *Liet[uviių] bibliografijoje* priskirtą A. Kašarauskui.

Evangelikų kunigas Samuelis Nerlichas-Dėbskis⁹⁶, dar 1819 m. perredagavo senąjį evangelikų *Kancionalą*, ar kaip teigė 1819 m. evangelikų sinodas, jį iš naujo iš lenkų kalbos išvertė, ir *Maldas Krikszczioniszkas*, kurios buvo išspausdintos tik 1845 m., jau Samueliui Nerlichui mirus. Ligi šiol tas darbas buvo neteisingai priskiriamas jo sūnui Karoliui Nerlichui.

Mūsų literatūrai nebuvo svetimi ir du kunigai Vincentai Prialgauskiai. Vyresnysis gimęs 1817 m. ir miręs 1884 m. spalio 14 d., 34 metus buvo Truskavos klebonu ir dar prieš spaudos draudimą tiekė L. Potockiui lietuviškas dainas, kurias šis išspausdino 1869 m. pirmame tome savo *Pamiėtniki Kamertona*. Jaunesnysis, gimęs 1818 m., miręs Maskvoje 1878 m. balandžio 15 d., buvęs Vilniaus vikaras, Onuškie administratorius, nuo 1854 m. kapelionas Baltstogėje, nuo 1857 m. karo laivyno kapelionas Kronštate, paskui Maskvoje, 1862 m. išvertė lenkiškai dalį Valančiaus vyskupystės (*Katedra Źmudzka* p. 295). Jau apčiuotas darbas liko rankraštyje. 1852 m. jis koregavo ir taisė Valančiaus vertimą Tamošiaus iš Kempio *Apie Sekimą Kristaus*, o 1860 m., sekdamas Valančiaus pėdomis, trijuose tomuose išspausdino lenkiškai *Źywoty biskupów Wileńskich* – pirmąją Vilniaus vyskupijos istoriją.

1853 m. Valančiaus lietuviškų rankraščių, Vilniuje spausdinamų, taisyms ir koregavimu buvo užsiėmęs ir kun. Juozas Abelevičius, gimęs 1821 m. kovo 17 d. apie Anykščius ir miręs Vilniuje 1882 m. liepos 3 d. Gan ilgai jis buvo Vilniaus dvasinės seminarijos prorektoriumi, inspektoriumi ir rektoriumi.

Smilgių vikaras Antanas Norvaiša 1855 m. parašė neišspausdintas vėliau *Maldas* ir *Meditacijas Ant Atpusku deszintu adinu*. Jis gimė 1827 m., nuo 1853 m. buvo vikaru įvairiose Źemaičių vysk[upijos] vietose, 1863 m. aktyviai dalyvavo sukilime ir buvo net būrio vadu, už ką suimtas sugebėjo 1865 m. pabėgti iš Kau-no kalėjimo į Prancūziją. Pabėgęs, už akių buvo nuteistas sušaudyti.

Dėl sukilimo nukentėjo ir kunigas Domininkas Źukas (greičiausia Vabalas iš Barboriškių, buv. Ukmergės apskr.), kuris 1859–1860 m. bandė pas Zavadskį išspausdinti savo parašytus *Trumpus pamokslus*, bet kuriuos Zavadskis pasistengė neišspausdinti. Nuo 1853 m. Ragelių kapelionas, nuo 1862 m. Ska-

96 A) Dembskis.

piškio administratorius, dėl ginčo su rusų administracija, norinčia užgriebti buv. Skapiškio dominikonų bažnyčią, buvo tyčia įskustas dalyvavęs sukilime, uždarytas kalėjiman ir nors teismas dėl įrodymų trūkumo ir išteisino, bet administraciniai jis buvo ištremtas į Tomsko guberniją. Apie 1888 m. gavo teisę vikarauti Rusijoje, 1898 m. grįžo į Lietuvą ir mirė 1904 m. Tirkšlių altarista, turėdamas 82 metus amžiaus.

Atrodo, kad ir garsusis sukilėlių vadas, kun. Antanas Mackevičius nebuvo svetimas lietuvių literatūrai, bent visai galimas daiktas, kad slapyraide K. A. M. pasirašyta ir 1860 m. išspausdinta knygutė *Ženklas wisu didžiausios malonės* yra parašyta Mackevičiaus; būdinga, kad Valančiaus archyve neužsiliko bylos apie šios knygutės aprobavimą, taigi galimas daiktas, kad ji tyčia buvo sunaikinta. Slapyraidę kun. J. P. pavartojo miręs 1895 m. Giedraičiuose kun. Jurgis Pikturna, 1864 m. išspausdintoje knygutėje *Prawadnikas apwajkszczojencziu paminkla Iszgarytojaus*, kurią Pikturna „isz ziemajtiszka ant Letuwiszka isztumoczijo“.

Įdomus likimas buvo Odoriko Laurinavičiaus, kuris 1858 m. parašė rankraštyje likusią *Knigele Medytacyų*. Tikrasis pranciškonas Odorikas Laurinavičius mirė jau pabaigoje 1857 m. Voronce ar Vilniuje. Kadangi rusų administracija draudė priiminėti naujus vienuolius, tai 1858 m. Kretingos vienuolyno prioras Rimkevičius mirusį Laurinavičių „atgaivino“ ir jo vardu priėmė Juozą Tijūnaitį, kuris ir buvo tikras ano rankraščio autorius. 1862–1863 m. jis, kaip Laurinavičius, buvo rusų administracijos patvirtintas Kretingos vienuoliu, o 1863 m. vyskupo Valančiaus išventintas kunigu ir 1865 m. gubernatoriaus sutikimu paskirtas Vėžaičių filialistu. Tik 1873 m. visas reikalas iškilo aikštėn – Laurinavičius-Tijūnaitis buvo uždarytas į Kretingos vienuolyną, o vienuolyno prioras nubaustas. Tačiau po metų ta pačia Laurinavičiaus pavarde jis grįžo į Vėžaičius. Iš rubricėlės⁹⁷ išnyko po 1880 m.

Čia tenka dar priminti kun. Stanislovą Vaidilą, kurio gyvenimą dalimi aprašė J. Šaulys *Mūsų Senovėje* I N 4/5 1922 m. Baigęs dvasinę akademiją, nuo 1841 m. pradėjęs eiti Švėkšnoje vikaro pareigas, jis iš karto virto alkoholiku, kilnojamu nuolatos iš vietos į vietą, uždaromu pas rokitus⁹⁸, galiausiai suspenduotu nuo 1866 m. Po to jis dar keliolika metų gyveno prie giminių. Jis tai, sėdėdamas Rokituose, žodine tradicija nurašinėjo Valančiaus rankraščius, buvo

97 A) Rubricėlės – XVIII–XX a. liturginiai-informaciniai kalendoriai dvasininkams.

98 B) Rokitai (Gailestingieji Šv. Roko broliai). Vienuoliška brolija, vadinama šv. Roko vardu. Vilniuje įsteigta 1705 m. Regula, be trijų vienuoliškų įžadų (neturtas, skaistumas, paklusnumas), įpareigojo brolius rūpintis vargšais ir sergančiais.

išvertęs lietuviškai Gaume ir Vilčiko pamokslus, rašęs lietuviškus ir lenkiškus pamokslus. Visai tai dingio. Tik atrodo, kad jam tenka priskirti slapyraide K. S. W. pasirašytą rankraštį *Istorije szwentos Bažniczes Rimo-Katalikiszkos*. Šis rankraštis nėra dingęs.

Ši apžvalga apima tik dalį medžiagos, paaiškėjusios laikotarpiui ligi spaudos uždraudimo pradžios. Joje veik nebuvo liečiami plačiai žinomi mūsų rašytojai, nors kiekvienam iš jų susirado naujos ar tai biografinės, ar literatūrinės medžiagos. Bet savaime aišku, čia paskelbti faktai toli neišsemia visų galimų ateity žinių – tas faktas, kad iš metų į metus skaičius atskleidžiamų ir atrandamų naujų faktų ne tik nemažėja, bet ir nuolatos didėja, leidžia manyti, kad dar daug nežinomo bus atrasta jei ne dabartinės, tai sekančios tyrinėtojų kartos. Iškeldamas tuos kartais smulkius, bet reikšmingus mūsų bibliografinius ir literatūrinius faktus, norėjau tik vaizdžiai parodyti, ką galime ir šioje srityje atsiekti, sistemingai bendromis pajėgomis įsigilinus į mūsų kultūros praeities tyrinėjimą; bendromis pajėgomis, nes tų paskelbtų čia faktų atskleidimas tai ne vieno žmogaus nuopelnas, bet daugelio, dirbančių tą patį darbą.